

KOMPARATIVNA ANALIZA PROSTORNE ORGANIZACIJE
KATOLIČKE CRKVE NA HRVATSKOJ OBALI JADRANA.
PROMJENE NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA TE
PERSPEKTIVE BUDUĆE REORGANIZACIJE*

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SPATIAL ORGANISATION OF
THE CATHOLIC CHURCH ON THE CROATIAN ADRIATIC COAST.
CHANGES AFTER WORLD WAR II AND PERSPECTIVES FOR ITS
FUTURE REORGANISATION*

JOSIP KAJINIĆ

Hrvatski institut za povijest, Odjel za suvremenu povijest, Opatička 10, 10 000 Zagreb /
Croatian Institute of History, Department of Contemporary History
e-mail: jkajinic@isp.hr

Primljeno / Received: 2016-18-7

UDK: 262.3(497.5)(210.5)=163.42=111
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

U radu se iznose činjenice o promjenama u ustroju Katoličke Crkve na prostoru hrvatske obale Jadrana nakon Drugoga svjetskog rata. Iznesena je šira analiza okolnosti koje su dovele do osnivanja Riječke biskupije, a zatim nadbiskupije i metropolije, crkvenoga ujedinjenja hrvatskih prostora Istre, ukidanja Zadarske metropolije, uzdignuća Splitsko-makarske biskupije u rang nadbiskupije te osnivanja Splitske metropolije. Pritom se problematiziraju načela po kojima se izvodio preustroj Crkve u prostornome smislu te je iznesen novi kut gledanja na ova pitanja, ponajprije u hrvatskim razmjerima. U drugom dijelu rada daje se komparativna analiza trenutačne upravne organizacije Katoličke Crkve na hrvatskoj obali Jadrana s usporedivim primjerima u drugim zemljama. Primjerice, usporedbom sličnosti i razlika u prostornoj organizaciji Katoličke Crkve u zemljama koje su po mnogobrojnim čimbenicima za to kompatibilne. Pritom imajući u vidu povijesni kontekst razvitka događaj i njihovih uzroka. S tim ciljem izdvojeni su primjeri organizacije crkvene uprave u Francuskoj i Italiji. Na osnovi ovih primjera te dokumenata crkvenih arhiva i službenih isprava Katoličke Crkve u radu se daje konačna prosudba mogućnosti promjena odnosno reorganizacije crkvene uprave na hrvatskoj obali Jadrana.

Ključne riječi: crkvene pokrajine, hrvatska obala Jadrana, Katolička Crkva, prostorna organizacija

This paper outlines the changes in the organisation of the Catholic Church in Istria, Kvarner and Dalmatia after World War II. A detailed analysis of the circumstances that lead to the establishment of the Rijeka Diocese, Archdiocese and Metropolitan Archdiocese, ecclesiastical union of the Istrian region in Croatia, the abolition of the Zadar Metropolitan Archdiocese, the raising of the Split-Makarska Diocese to an Archdiocese, and the establishment of the Split Metropolitan Archdiocese. The principles upon which the Church reorganisation in the spatial sense are considered, and presents new insights, particularly for the Croatian dimension. The second part of the paper gives a comparative analysis of the spatial organisation of the Catholic Church on the Croatian coast of the Adriatic Sea, with other countries. Examples were selected based on compatibility of different factors, with consideration to the historical context of events and their causes. To that aim, specific examples of the church administration in France and Italy are given. Using these examples and documents of church archives and official records and documents of the Catholic Church, this paper gives a final overview of the possibilities for the reorganisation of the church administration on the Croatian Adriatic coast.

Keywords: ecclesiastical provinces, Croatian Adriatic coast, Catholic Church, spatial organisation

* Ovaj rad sufinancirala je Hrvatska zaklada za znanost projektom 3481 (*Hrvatska u 20. stoljeću: modernizacija u uvjetima pluralizma i monizma*)

* This work has been supported in part by Croatian Science Foundation under project no. 3481 (*Croatia in the 20th century: modernization in the context of pluralism and monism*)

Uvod

Katolička Crkva, slično upravnom uređenju država, ima složenu upravno-teritorijalnu strukturu. Upravno-teritorijalni oblici i njihov prostorni obuhvat definiraju se prema potrebama zasnovanim na povijesnom nasljeđu, ali u novije vrijeme, osobito nakon Drugoga svjetskog rata, prije svega na osnovi broja vjernika i prostornoj veličini koju pojedina crkvena upravna jedinica obuhvaća. Te upravno-teritorijalne cjeline imaju svoje funkcije, poput odgojno-obrazovnih, kulturnih, ekonomskih i(li) administrativnih. Zbog toga je prostorna organizacija tih upravnih jedinica zasnovana na primjeni koncepta prostora i mjesta pri čemu se posebno ističe utjecaj prometne povezanosti i dostupnosti pojedinih upravnih sjedišta. To u utječe na odluku mjesne Crkve u Hrvatskoj, ali i na kraju njezina vrha, Svete Stolice o tome koji će se oblik prostorne organizacije na pojedinom području nalaziti, odnosno osnovati ili dokinuti. Ne uzimajući u obzir titularne uprave, koje se daju pojedinim (nad)biskupima u počasni naslov, dok u stvarnosti ne egzistiraju, crkvenu upravu obilježava dvanaest glavnih oblika prostorne organizacije. To su patrijarhati (s metropolitanskim statusom), metropolitanske nadbiskupije, nadbiskupije sufragani nekoj od metropolija, nadbiskupije pod izravnom upravom Svete Stolice, biskupije sufragani nekoj metropoliji, biskupije pod izravnom upravom Svete Stolice, teritorijalne prelature, teritorijalne opatije, vojni ordinarijati, apostolski vikarijati, apostolske prefekture te apostolske administrature. Uz ove oblike izdvajaju se još i oni oblici crkvene uprave koji nemaju prostorni obuhvat, kao primjerice osobni ordinarijati i(li) osobne prelature. Takav primjer je Opus Dei. Iz slijeda nabrojanih jasno je kako je po svojim funkcijama, uz patrijarhate kojih je devet u svijetu, najviši oblik crkvenoga prostornog ustrojstva metropolitanska nadbiskupija, koja po svojim značajkama ima daleko najveće ovlasti i autonomiju djelovanja koje joj je dala Sveta Stolica.

Ovaj rad razmatra prostornu organizaciju Katoličke Crkve na hrvatskoj obali Jadrana. Rad iznosi dosadašnje spoznaje i činjenice o nastanku crkvenih pokrajina i njima pripadajućih nadbiskupija i biskupija na hrvatskome dijelu Jadrana nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Iznosene su okolnosti i glavne značajke današnje prostorne organizacije na tom prostoru nastale posljednjim velikim promjenama 1969. godine.

Introduction

The Catholic Church, like the administrative organisation of a state, has a complex territorial and administrative structure. Territorial forms and their spatial borders are defined according to the needs based on the historical legacy. However, in recent years, and particularly after World War II, this has primarily been based on congregation size and spatial size of a specific ecclesiastical administration unit. These territorial units have a range of functions, including education, culture, economics and/or administrative tasks. For this reason, the spatial organisation of these administrative units is based on the application of spatial concepts, in which transport links and accessibility of administrative centres are the prominent factors. These factors influence the decisions of the Church in Croatia, and ultimately the decisions of the Holy See regarding the forms of spatial organisation in a given area, i.e. whether new units should be established or terminated. Without regard to the titular administration given to certain (arch)diocese as honourable titles, though which in fact do not exist, the ecclesiastical administration is marked by 12 main forms of spatial organisation. These are: patriarchy (with metropolis status), metropolitan archdiocese, suffragan archdiocese, archdiocese directly under the Holy See, suffragan diocese, diocese directly under the Holy See, territorial prelate, territorial abbey, military ordinary, apostolic vicariate, apostolic prefecture and apostolic administration. In addition to these forms, there are also the forms of ecclesiastic administration that are not geographically limited, such as personal ordinaries and/or personal prelates. One such example is Opus Dei. From the above, in terms of function, with the patriarchies, of which there are nine in the world, the metropolitan archdiocese is the highest form of ecclesiastic spatial organisation. In terms of their characteristics, they have far greater authority and autonomy of action granted by the Holy See.

This paper provides an overview of the spatial organisation of the Catholic Church along the Croatian coast of the Adriatic Sea. The current knowledge and facts on the establishment of ecclesiastic provinces and their archdioceses and dioceses on the Croatian coast following the end of World War II are outlined. The circumstances and main properties of the present day spatial organisation in this area, which emerged during the most recent changes in 1969, are discussed. Numerous new facts and details that lead to

Pri tome su analitički iznesene mnogobrojne nove činjenice i pojedinosti koji su doveli do ovakvih promjena u crkvenoj organizaciji. Poseban je naglasak stavljen na problematiku položaja Zadarske nadbiskupije. Provedena je usporedba današnjeg položaja Zadarske nadbiskupije s drugim primjerima u Europi i svijetu s primjerima iz Italije i Francuske. U raspravi rada iznesene su četiri konkretne mogućnosti rješenja položaja Zadarske nadbiskupije s posebnim naglaskom na scenarij promaknuća u metropolitansko središte čime bi u crkvenom smislu stekla znatno veći kapacitet djelovanja na svojem prostoru.

Metode i izvori istraživanja

Usprkos tome što je Katolička Crkva česta tema mnogobrojnih znanstvenih radova u Hrvatskoj i svijetu, vrlo se mali broj autora u Hrvatskoj bavi njezinom prostornom organizacijom. U inozemstvu je te literature neusporedivo više. S jedne strane tu se ističu autori iz područja religijske geografije koji se ovom problematikom teorijski bave analizom svih najznačajnijih religijskih zajednica u svijetu, iznoseći velik broj brojčanih pokazatelja te činjenica o ustrojstvenim obilježjima svake od njih, iznoseći pri tome primjere na pojedinim zemljama (SOPHER, 1967.; PARK, 1994.; STUMP, 2008.). S druge strane ovom su se temom bavili i mnogobrojni inozemni autori koji su se usredotočili na Katoličku Crkvu, posvetivši pozornost konkretnim primjerima teritorijalnog (pre)ustroja Crkve u pojedinim zemljama zbog vrlo složenih i specifičnih povijesnih okolnosti koje su to uvjetovale. Istaknut će se samo neke od njih, koji se bave (nad)biskupijama značajnima za ovaj rad, ili su imale vrlo specifične okolnosti povijesnog razvoja. Tu se primjerice mogu istaknuti radovi o prostorima Berlinske biskupije (HÖHLE, 1990.; BILGER-HANKY, 1997.), Strasburške nadbiskupije (RAPP, 1982.), Udinske nadbiskupije (CAPPELLETTI, 1851.; MEROI, 2000.) te mnogobrojni drugi širom Europe i svijeta, osobito na području Italije. Imajući u vidu veličinu Crkve i njezin višestruki utjecaj na društveni razvitak, iznenađuje mali broj autora koji se bave ovom temom na prostorima Hrvatske. Među ovim autorima su npr. M. Bogović (2009.) i P. Pelosa (1973.) koji su pisali o nastanku Riječke metropolije, F. Franić (1994.) o Splitskoj metropoliji, M. Oblak (2009.) i P. Kero (2010.) o Zadarskoj nadbiskupiji te D.

these changes in the ecclesiastical organisation are examined analytically. Particularly emphasis was placed on the issue of the status of the Zadar Archdiocese. A comparison was made of the present position of the Zadar Archdiocese with other similar examples in Europe, i.e. with comparable examples from France and Italy. The discussion presents four specific possibilities for the resolution of the status of the Zadar Archdiocese, with special emphasis on the possibility of promotion into a metropolis centre, which in the ecclesiastic sense, would give this unit a significantly greater capacity for action in its territory.

Research methods and sources

Though the Catholic Church is a common topic in many research papers in Croatia and the world, few authors in Croatia have addressed its spatial organisation. The global literature contains substantially more on this topic. On the one hand, there are authors from the field of religious geography, who perform theoretical studies on this topic through the analysis of the most significant religious communities around the world, listing a large number of numerical indicators and facts on the organisational features of each, and providing examples for individual countries (SOPHER, 1967; PARK, 1994; STUMP, 2008). On the other hand, there are numerous foreign authors who have focused on the Catholic Church, and dedicated their attention to specific examples of territorial reorganisation of the Church in certain countries, following the highly complex and specific historical circumstances underlying this task. Some, also dealing with the (arch)dioceses that are significant for this paper, or who had very specific circumstances of historical development, are worth highlighting. For example, there are prominent papers on the territories of the Berlin Diocese (HÖHLE, 1990; BILGER-HANKY, 1997), Strasbourg Archdiocese (RAPP, 1982), Udine Archdiocese (CAPPELLETTI, 1851; MEROI, 2000) and many others throughout Europe and the world, though particularly for Italy. For this reason, a surprisingly small number of authors have dealt with this topic in Croatia, considering the size of the Church and its many-fold influences on social development. The Croatian literature includes M. Bogović (2009) and P. Pelosa (1973), who discussed the establishment of the Rijeka Metropolis, F. Franić (1994) on the Split Metropolis, M. Oblak (2009) and P. Kero (2010) on the Zadar Archdiocese, and D. Nežić

Nežić (1988.) o crkvenoj upravi u Istri. Ovdje treba istaknuti kako su svi autori koji su se u svojim radovima bavili ovom temom iznosili faktografske podatke o pojedinim promjenama, ali pri tome nisu ušli dublje u bit uzroka ovih promjena, okolnosti njihova nastanka i načina kako su odluke o njihovoj provedbi donesene. Nadalje ni jedan autor do sada nije napravio komparativnu analizu ustrojstva Crkve u Europi, ali i šire uzimajući u obzir činjenicu univerzalnosti Crkve, odnosno njezina globalnog karaktera.

Ovaj rad temelji se na analizi literature o poznatim pojmovima i povijesnim događajima te procesima koji su prethodili razdoblju nastanka aktualne prostorne organizacije Katoličke Crkve na sjeveroistočnoj obali Jadrana. Pri tome je korištena brojna arhivska građa i dokumenti crkvenih i državnih arhiva u Hrvatskoj te u Rimu i Vatikanu. Od toga posebno vrijedi izdvojiti službene odluke Svete Stolice iznesene u godištima *Acte Apostolicae Sedis* te dokumente Papinskoga hrvatskog Zavoda sv. Jeronima u Rimu. Nadalje, analizirana je crkvena arhivska građa kako bi se dobio cjelovitiji uvid u rad Biskupske konferencije tadašnje Jugoslavije te njezinih biskupa na polju prostornog uređenja crkvene uprave. Na kraju je u radu korištena i arhivska građa Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (*Elaborati o Katoličkoj Crkvi*, 1945. – 1970.) i Republičke konferencije Socijalističkog savez radnog naroda Hrvatske (*D – Dokumentacija Ideološke komisije Saveza*, 1960. – 1969.) iz koje je vidljiv odnos tadašnjih državnih vlasti u Hrvatskoj i Jugoslaviji te odnos društvene javnosti prema ovoj problematici.

Rezultati istraživanja

Neposredno po završetku Drugoga svjetskog rata prostorna organizacija Katoličke Crkve na hrvatskoj obali Jadrana nije ni izbliza bila definirana te je u skladu s okolnostima nakon završetka ratnih zbivanja iziskivala korjenite promjene. Pri tome je potrebno istaknuti kako se Crkva, imajući u vidu njezin sam vrh, postavila doista razborito, koliko god su joj to okolnosti ratnih zbivanja onemogućavale. Tako su konkretno 1945. godine sve crkvene upravne jedinice, uz izuzetak tadašnje Senjsko-modruške biskupije, bile pod izravnom upravom Svete Stolice, što je imajući u vidu sva predratna i ratna zbivanja na hrvatskoj obali Jadrana bilo, uvjetno rečeno, kompromisno rješenje između

(1988) on the ecclesiastical administration in Istria. It should be stressed that all these authors provided an overview of the factual data on individual changes on the topics discussed, but did not enter into a deeper discussion on the essence of the causes of these changes, the circumstances for their emergence, and the manner in which the decisions on their implementation were made. To date, no author has performed a comparative analysis of the organisation of the Church in Europe or beyond, taking into account the universality of the Church, i.e. its global character.

This paper is based on an analysis of the literature on known concepts and historical events and processes that preceded the period of the current spatial organisation of the Catholic Church on the north-eastern coast of the Adriatic Sea. A wide range of archive materials and documents of the ecclesiastical and state archives in Croatia, Rome and the Vatican were examined. Special mention should be given to the official decisions of the Holy See issued in the years of *Acte Apostolicae Sedis*, and documents of the Pontifical Croatian College of St. Jerome in Rome. Furthermore, church archive materials were examined to obtain a comprehensive overview of the work of the Bishop's Conference in the then Yugoslavia and its bishops regarding the spatial organisation of the ecclesiastic organisation. Finally, the archive materials of the Central Committee of the Croatian Communist Union (*Elaborati o Katoličkoj Crkvi*, 1945-1970) and the Republic Conference of the Socialist Alliance of the Workers of Croatia (*D – Dokumentacija Ideološke komisije Saveza*, 1960-1969), which gives a clear outline of the stance of the state powers in Croatia and Yugoslavia and the position of the public on this issue at that time, were reviewed.

Study results

Soon after the end of World War II, the spatial organisation of the Catholic Church along the Croatian coast of the Adriatic Sea was far from defined, and in line with the post-war circumstances, required comprehensive changes. It should be stated that the Church, with regard to the top ranks, positioned itself truly rationally, to the fullest extent allowed by the war circumstances. For example, in 1945, all church administrative units, with the exception of the then Senj-Modruš Diocese, were under the direct administration of the Holy See. Given the events prior to and during the war along the Croatian

dviju mogućnosti, da budu dio neke crkvene pokrajine¹ s hrvatskim metropolitom, ili pak crkvene pokrajine s talijanskim metropolitom. Imajući dakle u vidu činjenicu da bi bilo jedna bilo druga odluka tijekom ratnih zbivanja dodatno pogoršala stanje, Crkva je s te strane učinila tada jedino razumno rješenje.

Tadašnja Senjsko-modruška biskupija sa stolnicom u Senju bila je dio Zagrebačke crkvene pokrajine, koju su još činile Bosansko-srijemska biskupija sa stolnicom u Đakovu te Križevačka biskupija, odnosno eparhija sa stolnicom u Križevcima i susolnicom u Zagrebu. Na hrvatskoj obali Jadrana po završetku Drugoga svjetskog rata nalazile su se Dubrovačka biskupija sa stolnicom u Dubrovniku, Hvarska biskupija sa stolnicom u Hvaru, Splitsko-makarska biskupija sa stolnicom u Splitu i susolnicom u Makarskoj, Šibenska biskupija sa stolnicom u Šibeniku, Zadarska nadbiskupija sa stolnicom u Zadru, Krčka biskupija sa stolnicom u Krku, Riječka biskupija sa stolnicom u Rijeci te Porečko-pulska biskupija sa stolnicom u Poreču i susolnicom u Puli.

Ovdje treba istaknuti kako se u tom vremenu na područjima dekanata Buja, Buzeta, Kršana, Novigrada, Oprtlja, Pazina, Pićana i Umaga prostirala tadašnja Tršćansko-koparska biskupija sa stolnicom u Trstu te susolnicom u Koprju. Nakon završetka Pariških mirovnih ugovora 1947. godine te osnutkom upravnih zona A i B, Katolička Crkva je uspostavila apostolske administrature² za prostore s većinski hrvatskim i slovenskim stanovništvom, pri čemu je ona s hrvatskim dobila sjedište u Pazinu, po čemu je i dobila kasnije naziv (NEŽIĆ, 1988.). Ovdje je vidljivo kako ni u ovoj prigodi Crkva nije išla prema krajnjim rješenjima, sve do potpisivanja sporazuma u Osimu 10. studenog 1975. (*Osinski sporazumi*, 1977.), nakon čega je i Sveta Stolica objavila bulu *Prioribus saeculi* 17. listopada 1977. (*Acta Apostolicae Sedis*, 1977., 689-691), kojom je iznesena odluka o upravnom sjedinjenju

¹ Zbog potrebe pastoralne djelatnosti i promicanja zajedničkog djelovanja, ovisno o mjesnim okolnostima više susjednih partikularnih crkava, (nad)biskupija se udružuje u crkvene pokrajine na određenom prostoru. Upravu nad pojedinom crkvenom pokrajinom vrši Sabor istoimene pokrajine, predvođen njezinim metropolitom (*Zakonik kanonskog prava*, 1996.).

² Apostolska administratura je određeni dio crkvenog područja uprave, koji se zbog posebnih i važnih razloga (op. a. primjerice političkih) povjerava na pastoralnu upravu apostolskom administratoru da njime upravlja u ime Pape (*Zakonik kanonskog prava*, 1996.).

coast, this could be considered, to say the least, a compromise solution between two possibilities: that these units be ecclesiastical provinces¹ with Croatian metropolises, or ecclesiastical provinces with Italian metropolises. Given that either of these decisions would have only fanned the flames during the war conflict, the Church at that time took the only reasonable step.

As the then Senj-Modruš Diocese, seated at Senj, was part of the Zagreb ecclesiastical province, which also encompassed the Bosnia-Srijem Diocese seated at Djakovo, and the Križevci Diocese, i.e. the eparchy seated at Križevci and co-seated at Zagreb. At the end of World War II, the Croatian Adriatic coast included the Dubrovnik Diocese seated at Dubrovnik, the Hvar Diocese seated at Hvar, Split-Makarska Diocese seated at Split and co-seated at Makarska, Šibenik Diocese seated at Šibenik, Zadar Archdiocese seated at Zadar, Krk Diocese seated at Krk, Rijeka Diocese seated at Rijeka and the Poreč-Pula Diocese seated in Poreč and co-seated at Pula.

It should be stated that at that time, the decanates of Buje, Buzet, Kršan, Novigrad, Oprtalj, Pazin, Pićan and Umag, fell under the then Trieste-Kopar Diocese, seated at Trieste and co-seated at Kopar. Following the conclusion of the Paris Peace Treaties in 1947, and the establishment of the administrative Zones A and B, the Catholic Church established an apostolic administration² for the areas with majority Croat and Slovene population, with the Croatian area receiving its seat in Pazin, after which it was later named (NEŽIĆ, 1988). It is evident here that in this situation too, the Church did not extend for a final solution, right up until the signing of the Treaty of Osimo on 10 November 1975 (*Osinski sporazumi*, 1977), after which the Holy See issued the bull *Prioribus saeculi* on 17 October 1977 (*Acta Apostolicae Sedis*, 1977, 689-691), listing the decision on the administrative unification of the then Pazin apostolic administration with the Poreč-Pula Diocese. Meanwhile, the areas of the

¹ To promote common pastoral action, depending on the local circumstances, multiple neighbouring (arch)dioceses are joined together into ecclesiastical provinces in a given area. The administration over a specific ecclesiastical province is carried out by the Assembly of that province, under the guidance of its metropolitan (*Zakonik kanonskog prava*, 1996.).

² An apostolic administration is an ecclesiastical area of administration that due to special and important reasons (i.e. political) is entrusted to pastoral administration by an apostolic administrator who acts as a prelate appointed by the Pope (*Zakonik kanonskog prava*, 1996.).

dotadašnje Pazinske apostolske administrature s Porečko-pulskom biskupijom. Istodobno su i prostori tadašnje SR Slovenije koji su sačinjavali zasebnu apostolsku administraturu, istom odlukom Pape uzdignuti u rang zasebne biskupije sa stolnicom u Kopru te su time sva navedena područja trajno odcijepljena od Trsta kao središta nekadašnje Tršćansko-koparske biskupije (VOGRIN, 2001.).

Uz pronalaženje rješenja na prostorima hrvatskog dijela Istre, tražio se i način reorganizacije crkvenog ustroja na prostorima Krčke, Riječke i Senjsko-modruške biskupije te otoka Cresa i Lošinja s okolnim manjim otocima, koji su se do tada nalazili u sastavu Zadarske nadbiskupije, u skladu s činjenicom da su se do okončanja Drugoga svjetskog rata nalazili u Kraljevini Italiji. U vezi s pitanjem promjene granica među biskupijama 10. prosinca 1947. sastavljena su tri prijedloga pristigla iz Senjske biskupije (BOGOVIĆ, 2009.).

Prema prvom, kasnije i prihvaćenom prijedlogu, iz 1947. otoci Cres i Lošinj, zajedno s otocima Unije, Susak, Male Srakane, Vele Srakane i Ilovik, koji su svi zajedno do tada bili u sastavu Zadarske nadbiskupije ušli su ponovno u sastav Krčke biskupije gdje su se nalazili i do 1918. godine, zajedno s Krkom, Rabom te sjeverozapadnim dijelom otoka Paga³, koji su do kraja Drugoga svjetskog rata sačinjavali Krčku biskupiju. Istim prijedlogom bilo je predviđeno i ostvareno ujedinjenje hrvatskih prostora Istre te ujedinjenje tadašnje Riječke biskupije⁴ sa Senjsko-modruškom u novu Riječko-senjsku biskupiju sa stolnicom u Rijeci i susolnicom u Senju. Prema istom prijedlogu u reorganiziranu i objedinjenu Zadarsku nadbiskupiju ponovno su ušli središnji i jugoistočni dio otoka Paga⁵, te redom otoci Premuda, Silba, Olib, Ist, Molat, Zverinac, Sestrunj, Rivanj, Rava, Iž, Dugi Otok, Kornati, Vir, Ugljan i Pašman (OBLAK, 2009.).

U drugom prijedlogu, koji nije bio prihvaćen, otoci Cres, Lošinj, Male Srakane, Vele Srakane, Unije, Susak i Ilovik trebali su biti priključeni

then Socialist Republic of Slovenia that formed a separated apostolic administration, were raised by the same papal bull to the rank of a diocese seated at Kopar, thereby permanently dissecting these areas from Trieste as the seat of the former Trieste-Kopar Diocese (VOGRIN, 2001).

In seeking resolution to the spatial organisation of the Croatian part of Istria, consideration was also given to reorganisation of the ecclesiastic organisation within the Krk, Rijeka and Senj-Modruš Dioceses, and the islands of Cres and Lošinj with the accompanying smaller islands, which until then fell under the Zadar Archdiocese, due to the fact that until the end of WWII, they were part of the Kingdom of Italy. Three proposals to amend the borders between diocese were composed by the Senj Diocese on 10 December 1947 (BOGOVIĆ, 2009).

In the first proposal from 1947, which was subsequently accepted, the islands Cres and Lošinj, together with the islands Unije, Susak, Male Srakane, Vele Srakane and Ilovik, until then all together part of the Zadar Archdiocese, would re-enter the composition of the Krk Diocese, where they had been until 1918, together with Krk, Rab and the northwestern part of the Island of Pag,³ which continued to form part of the Krk Diocese until the end of WWII. The same proposal envisaged the formation of a unified Croatian Istria, and a unification of the then Rijeka Diocese⁴ with the Senj-Modruš Diocese into the new Rijeka-Senj Diocese, seated at Rijeka and co-seated at Senj. In the same proposal, the Zadar Archdiocese was also planned to be reorganised and united, to again contain the central and southern parts of the Island of Pag,⁵ and the islands of Premuda, Silba, Olib, Ist, Molat, Zverinac, Sestrunj, Rivanj, Rava, Iž, Dugi Otok, Kornati, Vir, Ugljan and Pašman (OBLAK, 2009).

In the second proposal, which was not accepted, the islands of Cres, Lošinj, Male Srakane, Vele Srakane, Unije, Susak and Ilovik were planned to be joined to the Poreč-Pula Diocese. The Krk

³ Prostori današnjeg Grada Novalje.

⁴ Riječka biskupija tada je obuhvaćala samo Rijeku te Opatiju s okolnim naseljima. Osnovana je 30. travnja 1920. kao apostolska administratura, a zatim nakon dokidanja Slobodne Države Rijeka 1924. godine i njezina priključenja Kraljevini Italiji, 25. travnja 1925. uzdignuta je u rang biskupije.

⁵ Prostori današnjeg Grada Paga te općina Poveljana i Kolan.

³ Area of the present day Town of Novalja.

⁴ The Rijeka Diocese then encompassed only Rijeka and Opatija with the surrounding settlements. It was established on 30 April 1920 as an apostolic administration, and then following the Free State of Rijeka in 1924 and its annexation to the Kingdom of Italy, was raised to the rank of a diocese on 25 April 1925.

⁵ Area of present day Town of Pag and the municipalities Poveljana and Kolan.

Porečko-pulskoj biskupiji. Istodobno bi bila ukinuta Krčka biskupija, pri čemu bi se njezini dijelovi otoka Paga i otok Rab priključili Senjsko-modruškoj biskupiji, dok bi otok Krk bio uključen u Riječku biskupiju. Ona bi pak bila proširena na dotadašnje prostore Senjsko-modruške biskupije na istok do crte između mjesta Brod Moravice te Novi Vinodolski. Ovaj prijedlog ipak u konačnici nije bio prihvaćen jer su otoci Cres i Lošinj bili vrlo slabo vezani, ponajprije crkveno, ali i u mnogobrojnim drugim aspektima s prostorima Istre, odnosno s Porečko-pulske biskupije. Samim time to je bio jedan od ključnih razloga koji su doveli do odustajanja od takve reorganizacije crkvene uprave.

Treći prijedlog, koji je također odbačen, predviđao je jednako kao i drugi da otoci Cres, Lošinj, Male Srakane, Vele Srakane, Unije, Susak i Ilovik budu uključeni u Porečko-pulsku biskupiju, dok bi uz dokidanje Krčke biskupije njezini dotadašnji prostori, zajedno s onima Senjsko-modruške biskupije bili ujedinjeni u novu Riječku biskupiju. Od toga se prijedloga kao i od onoga drugog odustalo iz istih razloga, ali pri tome i naglašeno prometnih. Naime po ovome bi prijedlogu predviđena Riječka biskupija uistinu bila gotovo disfunkcionalna, imajući u vidu tadašnju prometnu povezanost.

Na prostorima južno od Istre, crkvena prostorna organizacija je također imala svoje specifičnosti. Naime kao posljedica mirovnih ugovora između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS, koji je potpisan 12. studenog 1920. u Rapallu (TAMARO, 1922.; *Rapallski ugovor: 12. novembra 1920.: zbirka dokumenata*, 1950.), a kojim su otoci Cres, Lošinj i Lastovo predani Italiji, oni su Apostolskom konstitucijom *Jadren et Aliarium* pape Pija XI. 1. kolovoza 1932. stavljeni pod upravu Zadarske nadbiskupije sa središtem u Zadru koji je također pripojen Kraljevini Italiji (*Acta Apostolicae Sedis*, 1933., 75-77). Ovdje treba uputiti na činjenicu kako je dotadašnja Zadarska metropolija bila ukinuta⁶, jer je gotovo 96% njezina dotadašnjeg prostora ostalo u granicama tadašnje Kraljevine Jugoslavije, jednako kao i sve biskupije koje

Diocese would be terminated, and from it the islands of Pag and Rab would be joined to the Senj-Modruš Diocese, while the Island of Krk would be joined to the Rijeka Diocese, which in turn would be enlarged to include the then areas of the Senj-Modruš Diocese to the line between the settlements of Brod Moravica and Novi Vinodolski to the east. However, this proposal was ultimately not accepted as the islands of Cres and Lošinj were poorly connected to Istria and the Poreč-Pula Diocese in numerous aspects, particularly the ecclesiastical one. This was one of the key reasons that resulted in the dismissal of this proposal for the reorganisation of the ecclesiastical administration.

The third proposal, which was also ultimately rejected, was similar to the second in that it envisaged the joining of the islands of Cres, Lošinj, Male Srakane, Vele Srakane, Unije, Susak and Ilovik to the Poreč-Pula Diocese, while in addition to the termination of the Krk Dioceses, its administrative area, together with the administrative area under the Senj-Modruš Diocese, would be united together into the new Rijeka Diocese. This proposal was also dismissed for similar reasons to the second proposal, through the primary barrier was the lack of adequate transport links. Namely, the Rijeka Diocese as proposed here would be truly dysfunctional, considering the transport links in place at the time.

In areas south of Istria, the ecclesiastical spatial organisation was also quite specific. As a result of the peace talks between the Kingdom of Italy and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, signed on 12 November 1920 in Rapallo (TAMARO, 1922; *Rapallski ugovor: 12. novembra 1920.: zbirka dokumenata*, 1950), by which the islands of Cres, Lošinj and Lastovo were handed over to Italy, the same were placed, by virtue of the Apostolic decision *Jadren et Aliarium* of Pope Pius XI of 1 August 1932, under the administration of the Zadar Archdiocese seated in Zadar, which was also annexed to the Kingdom of Italy (*Acta Apostolicae Sedis*, 1933, 75-77). It should be stated that the previous Zadar Metropolis was terminated,⁶ due to the fact that virtually 96% of the former area of the Zadar Archdiocese remained within the

⁶ Zadar je bio središte crkvene pokrajine, metropolije još od 1154. godine na osnovi bile pape Anastazija IV. *Licet universalis Ecclesiae pastor* (*Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji*, 1975.).

⁶ Zadar was the centre of the ecclesiastical province, and a metropolis from 1154 when it was established by Pope Anastasius IV in the *Licet universalis Ecclesiae pastor* (*Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji*, 1975).

su se do tada nalazile u istoimenoj crkvenoj pokrajini⁷, dok je središte nadbiskupije i istoimene metropolije potpalo pod vlast Kraljevine Italije. Zadarska nadbiskupija bila je izravno podvrgnuta pod upravu Svete Stolice, jednako kao i ostale biskupije koje su bile njezini dotadašnji sufragani.⁸ Iz toga je vidljivo kako je Sveta Stolica u skladu s okolnostima pastoralnu djelatnost prilagodila tada izvanrednim okolnostima izmjena granica, koje su razdvojile tadašnju Zadarsku crkvenu pokrajinu, ali i samu Zadarsku nadbiskupiju na prostore koji su potpali pod vlast Kraljevine Italije te one koji su ostali pod vlašću Kraljevine Jugoslavije. Usprkos različitim interpretacijama, Sveta Stolica nije djelovala u korist iredentizma⁹, za što je bila optuživana u komunističkoj Jugoslaviji nakon 1945., jer je imala u vidu propozicije crkvenoga ustroja čemu u prilog ide činjenica da je Zadarska metropolija rasformirana zbog svoje disfunkcionalnosti promjenama granica, ali i činjenica da tada izdvojeni dijelovi crkvene uprave koji su ostali u sastavu Zadarske nadbiskupije nisu pripojeni nekoj drugoj crkvenoj pokrajini unutar talijanskih državnih granica nego su stavljani pod izravnu upravu Pape.

Zbog istih okolnosti nekadašnje područje Zadarske nadbiskupije koje je poslije Rapalskog ugovora ostalo u sastavu jugoslavenske države stavljeno je pod upravu šibenskog biskupa Jerolima Milete kao njegova apostolskog administratora. Takva situacija održala se sve do 30. travnja 1948. kada su Cres i Lošinj ponovno vraćeni Krčkoj biskupiji te su istodobno Zadarskoj nadbiskupiji vraćene stare granice. Iznimka je bio otok Lastovo i istoimena župa, koja je sve do 27. studenog 1950. ostala pod upravom Zadarske nadbiskupije, kada je dekretom Svete Stolice a na poticaj dubrovačkog biskupa Pavla Butorca

borders of the then Kingdom of Yugoslavia, like all dioceses situated within the ecclesiastical province of the same name,⁷ while the seat of the archdiocese and the metropolis of the same name fell under the power of the Kingdom of Italy. The Zadar Archdiocese was under the direct administration of the Holy See, like all its suffragan dioceses.⁸ For that reason, it is evident that the Holy See adapted the pastoral activities to extraordinary circumstances of the border changes at that time, which separated the then Zadar ecclesiastical province and the Zadar Archdiocese into those areas that fell under the rule of the Kingdom of Italy and those still under the rule of the Kingdom of Yugoslavia. Despite a range of interpretations, the Holy See did not act to be benefit of irredentism,⁹ of which it was accused in Communist Yugoslavia after 1945, as it had insight into the proposition of the ecclesiastical administration, which was supported by the fact that the Zadar Metropolis was broken down due to the dysfunctional changes to its borders, and the fact that the then separated parts of the ecclesiastic administration that remained within the Zadar Archdiocese were not annexed to another ecclesiastical province within the Italian state boundaries, but instead were placed under the direct pontifical administration.

Due to the same circumstances, the former area of the Zadar Archdiocese that remained in the Yugoslav state following the Treaty of Rapallo was placed under the administration of Šibenik Bishop Jerolim Mileta who served as its apostolic administrator. This situation remained in place until 30 April 1948, when Cres and Lošinj were returned to the Krk Diocese, and the Zadar Archdiocese regained its former borders. The exception was the Island of Lastovo and the parish of the same name, which remained under the administration of the Zadar Archdiocese until

⁷ Šibenska, Splitsko-makarska, Hvarska, Dubrovačka i Kotorska biskupija ušle su u sastav Zadarske metropolije 1828. po odredbi bule *Locum beati Petri* u kojoj je papa Lav XII. objavio cjelovitu reorganizaciju Katoličke Crkve na području Kraljevini Dalmacije, koja se tada nalazila u sastavu Austrijskog Carstva, kasnije Austro-Ugarske Monarhije.

⁸ Biskupije sufragani su partikularne crkve unutar jedne crvene pokrajine, na čijem se čelu nalazi metropolit koji predsjedava Saborom Crkve u istoj pokrajini, odnosno metropoliji (*Zakonik kanonskog prava*, 1996.).

⁹ Iredentizam, tal. *irredentismo*, pokret nastao u razdoblju ujedinjenja Italije u XIX. stoljeću s ciljem priključenja prostora koji su smatrani talijanskim (ŠEPIĆ, 1975.; D'ALESSIO, 2001.).

⁷ The Šibenik, Split-Makarska, Hvar, Dubrovnik and Kotor Dioceses entered into the composition of the Zadar Metropolis in 1828 pursuant to the papal bull *Locum beati Petri* in which Pope Leo XII ruled on the comprehensive reorganisation of the Catholic Church in the area of the Kingdom of Dalmatia, which was then situated within the Austrian Empire, later the Austro-Hungarian Monarchy.

⁸ Suffragan dioceses are specific dioceses within an ecclesiastical province headed by a metropolitan, which is administered by the Assembly of the same province or metropolis (*Zakonik kanonskog prava*, 1996).

⁹ Irredentism, from the Italian *irredentismo*, is a movement that arose during the period of the unification of Italy in the 19th century, with the aim of joining together areas considered Italian (ŠEPIĆ, 1975.; D'ALESSIO, 2001.).

stavljen pod administrativnu upravu dubrovačkog biskupa, ostavši pod takvom upravom sve do 8. travnja 1963. Tada je dekretom 243/63 pape Ivana XXIII. trajno pripojena Dubrovačkoj biskupiji (*Acta Apostolicae Sedis*, 1963., 836-837).

Nakon Drugoga svjetskog rata novonastale prilike iziskivale su novu prostornu organizaciju uprave u Katoličkoj Crkvi na hrvatskoj obali Jadrana. Prvotne promjene, neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata bile su u najvećoj mjeri povratak na nekadašnji crkveni teritorijalni ustroj. Dakako, novouspostavljene granice u velikoj su mjeri trasirale put kasnijem razgraničenju ponajprije između biskupija na prostorima Istre. Međutim, administrativna organizacija u (nad)biskupijama iziskivala je dodatna i nova rješenja osobito s činjenicom da je riječ o prostoru od 27 256 km² te u to vrijeme 1 074 900 vjernika katolika (*Annuario Pontificio*, 1951.). Takvo stanje je u to vrijeme moglo biti samo prijelazno, jer je u to vrijeme čak devet (nad)biskupija, od njih dvanaest s prostora nekadašnje NR Hrvatske bilo stavljeno pod izravnu upravu Svete Stolice. Pridoda li se njima sve tri tadašnje biskupije NR Slovenije¹⁰, sve tri crkvene upravne jedinice unutar granica NR Srbije¹¹ te Barska nadbiskupija i Kotorska biskupija u NR Crnoj Gori, dolazi se do podatka kako je sedamnaest crkvenih upravnih područja, od njih ukupno dvadeset četiri s prostora čitave FNR Jugoslavije došlo, nakon Drugoga svjetskog rata, pod izravnu upravu Svete Stolice što je u tom vremenu bio doista raritetan slučaj. Uz crkvena područja u sastavu Zagrebačke crkvene pokrajine koju su tada činile Zagrebačka nadbiskupija, Bosansko-srijemska biskupija te Križevačka biskupija, u FNR Jugoslaviji još su samo četiri (nad)biskupije činile tek jednu crkvenu pokrajinu onu Vrhbosansku, u kojoj su se nalazile uz istoimenu nadbiskupiju još i Banjalučka, Mostarsko-duvanjska te Skopska biskupija.

¹⁰ To su bile tada Ljubljanska i Mariborska biskupija te apostolska administratura za slovenski dio Tršćansko-koparske biskupije, koje su sve zajedno bile pod izravnom upravom Svete Stolice.

¹¹ Beogradska nadbiskupija tada je bila izravno pod upravom Svete Stolice, jednako kao i dvije apostolske administrature za Bačku i Banat unutar jugoslavenskih granica.

27 November 1950, when a decree of the Holy See at the urging of Dubrovnik Bishop Pavao Butorac placed this island and parish under the administration of the Dubrovnik bishop, leaving this administration in place until 8 April 1963 when it was permanently annexed to the Dubrovnik Diocese by virtue of Decree 243/63 of Pope John XXIII (*Acta Apostolicae Sedis*, 1963, 836-837).

After the end of World War II, the new circumstances required a new spatial organisation of the Catholic Church on the Croatian coast of the Adriatic Sea. The initial changes, immediately after the end of WWII were largely a return to the former ecclesiastical spatial organisation. The newly established borders primarily followed the lines that would later become the borders, particularly among the dioceses on the Istrian Peninsula. However, the administrative organisation in the (arch)diocese called for an additional and new solution, particularly since this is an area that covers 27,256 km² and at that time had a congregation of 1,074,900 faithful Catholics (*Annuario Pontificio*, 1951). However, at that time, this could only be a transitional state, as nine of the 12 (arch)dioceses of the then National Republic of Croatia, were placed under the direct administration of the Holy See. Adding to these all three dioceses of the National Republic of Slovenia¹⁰, all three ecclesiastical administrative units within the borders of the National Republic of Serbia¹¹ and the Bar Archdiocese and Kotor Diocese in the National Republic of Montenegro, it can be seen that 17 ecclesiastical administrative areas, of the total 24 in the territory of the entire Federal National Republic of Yugoslavia, came under the direct administration of the Holy See after the end of WWII, which at that time was a rarity. In addition to the ecclesiastical areas within the Zagreb ecclesiastical province, which then comprised the Zagreb Archdiocese, Bosnia-Srijem Diocese and Križevci Diocese, there were only four additional (arch)dioceses in the FNR Yugoslavia that formed a single ecclesiastical province: Vrhbosanska, which included the Vrhbosanska

¹⁰ These were the Ljubljana and Maribor Dioceses and the apostolic administration for the Slovenian part of the Trieste-Kopar Diocese, which all together were brought under the direct administration of the Holy See.

¹¹ The Belgrade Archdiocese was then under the direct administration of the Holy See, as were two apostolic administrations for Bačka and Banat within the Yugoslav borders.

Započeo je tako dugotrajan proces izmjena crkvenih granica u vrlo složenim prilikama pritiska novih vlasti tek uspostavljenoga komunističkog režima u Hrvatskoj i tadašnjoj Jugoslaviji (AKMADŽA, 2004.). Pritisak državnih vlasti s mišlju kako je izravna uprava Svete Stolice nad (nad)biskupijama u Hrvatskoj i Jugoslaviji isključivi dokaz iredentističkih stavova Vatikana i Pape bila je vidljiva iz odnosa vrha tadašnjih komunističkih vlasti, uz ostalo iz istupa najviših državnih dužnosnika. Evidentan primjer toga svakako je i razgovor tadašnjeg predsjednika Vlade NR Hrvatske Vladimira Bakarića koji je 7. ožujka 1954. vodio s Franjom Šeperom, koji je vrlo skoro nakon toga bio imenovan nadbiskupom koadjutorm Zagrebačke nadbiskupije, odnosno djelatnom zamjenom za tada zatočenog kardinala Alojzija Stepinca (*Razgovori s predstavnicima državnih vlasti*, 1954.). U razgovoru je Bakarić nedvosmisleno iznio tvrdnju kako je Sveta Stolica instrument talijanske vanjske politike, time jasno dajući do znanja kako je stajalište državnih vlasti da su samim time i partikularne crkve u Hrvatskoj i tadašnjoj Jugoslaviji također instrument iste te politike. Ta su stajališta jednako tako uočljiva i u tada glavnim partijskim tijelima u Hrvatskoj, kao primjerice u Ideološko-političkoj komisiji Partije (*Elaborati o Katoličkoj Crkvi*, 1945. – 1970.), ali i u širim društvenim strukturama i organizacijama i udruženjima (*D – Dokumentacija Ideološke komisije Saveza*, 1960. – 1969.). Takvi pogledi jasno su se ogledali i kroz javno mnijenje koje je tadašnji vladajući režim stvarao kroz službena glasila i tiskovine. Sve je to dodatno produbljivalo pritisak na Crkvu, kasnije će se zorno iskazati u potpunosti bespredmetno, jer su promjene potkraj 1960-ih bile izvršene.

Najveće promjene u prostornoj organizaciji Katoličke Crkve u Hrvatskoj dogodile su se 1960-ih. Promjenama u Hrvatskoj prethodile su promjene u Sloveniji gdje je prvo 22. prosinca 1961. odlukom Svete Stolice uspostavljena Ljubljanska metropolija, ostvarena uzdignućem Ljubljane iz biskupskog u nadbiskupsko središte (*Acta Apostolicae Sedis*, 1962.). Tom odlukom je Ljubljana, s dodijeljenom joj sufraganskom biskupijom Maribor prestala biti pod izravnom upravom Svete Stolice. Kasnijom odlukom Svete Stolice o ukinuću apostolskih administratura za hrvatske i slovenske dijelove Istre 17. listopada 1977. (*Acta Apostolicae Sedis*, 1977.) osnovana je Koparska biskupija, koja je također postala sufraganom Ljubljanske nadbiskupije. Takav

Archdiocese, and the Banja Luka Diocese, Mostar-Duvno Diocese and Skopje Diocese.

This began the long-lasting process of amending the ecclesiastical borders in very complex circumstances, under pressures of the new authorities in the just established Communist regime in Croatia and the then Yugoslavia (AKMADŽA, 2004). The state pressures and opinion that the direct administration of the Holy See over the (arch)dioceses in Croatia and Yugoslavia was explicit evidence of irredentist tendencies of the Vatican and the Pope was clearly evident from the relations of the highest ranks of the Communist government, and the statements of the highest ranking statesmen. A clear example was certainly the conversation between then Prime Minister of the National Republic of Croatia, Vladimir Bakarić, with Franjo Šeper on 7 March 1954, soon before the latter was appointed the archbishop coadjutor of the Zagreb Archdiocese, i.e. as a replacement for the then imprisoned Cardinal Alojzije Stepinac (*Razgovori s predstavnicima državnih vlasti*, 1954). In the discussion, Bakarić clearly states that the Holy See is an instrument of the Italian foreign policy, thereby making it known that the position of the state authorities is that the Church in Croatia and the then Yugoslavia were also instruments of that same policy. These positions were also equally evident in the then main party bodies in Croatia, for example in the ideological and political committees of the Party (*Elaborati o Katoličkoj Crkvi*, 1945-1970) and following from that in broader social structures, organisations and association (*D – Dokumentacija Ideološke komisije Saveza*, 1960-1969). Such a stance was clearly seen in the public opinion, which the ruling regime created through its official journals and press. This further deepened the pressures on the Church, and later would prove to be completely irrelevant, as changes were implemented in the late 1960s.

The greatest changes to the spatial organisation of the Catholic Church in Croatia were made in the 1960s. These changes were preceded by those in Slovenia, when a decision of the Holy See on 22 December 1961 established the Ljubljana Metropolis, raising Ljubljana from a diocesan centre to an archdiocesan centre (*Acta Apostolicae Sedis*, 1962). With that decision, Ljubljana and its suffragan diocese Maribor ceased to be under the direct administration of the Holy See. A later decision of the Holy See to terminate the apostolic administration for the Croatian and Slovenian parts of Istria on 17 October 1977 (*Acta Apostolicae Sedis*, 1977) resulted in the establishment of the

rasplet je u velikoj mjeri trasirao smjer promjena i na hrvatskim prostorima.¹²

Preduvjeti za donošenje prijedloga koji će biti zatim upućeni Svetoj Stolici s preporukama kako bi bilo najadekvatnije riješiti crkveni preustroj na hrvatskoj obali Jadrana ostvareni su početkom 1965. godine. Tada je na redovitom zasjedanju Biskupske konferencije Jugoslavije u Zagrebu 19. siječnja 1965. glasanjem izabrana Komisija za razgraničenja među biskupijama (*Zapisnici zasjedanja Biskupske konferencije*, 1960. – 1969.). U njezin sastav imenovani su križevački biskup Gabriel Bukatko, porečko-pulski biskup Dragutin Nežić, đakovačko-srijemski biskup Stjepan Bäuerlein, apostolski administrator slovenskoga dijela Tršćansko-koparske biskupije Janez Jenko te šibenski biskup Josip Arnerić. Ta Komisija je na poticaj Državnoga tajništva Svete Stolice imala zadatak proučiti sve prijedloge te ih proslijediti Papi na konačnu odluku.

Temeljne odrednice pri donošenju konačnog prijedloga prostornog preustroja Crkve, na kojima se zasnivalo djelovanje Komisije bio je implementacija saborskih odluka i dekreta koje su sazdate u dokumentu *Motu Proprio* pape Pavla VI. koji je 6. kolovoza 1966. objavio pod nazivom *Ecclesiae Sanctae (Acta Apostolicae Sedis*, 1966.). U njemu je naznačeno kako u ovom procesu moraju biti ravnomjerno konzultirane sve zainteresirane strane, odnosno sve djelatne crkvene osobe na čijem se području namjeravaju izvršiti promjene prostornog ustroja. Istaknuto je i kako se u tom procesu trebaju tražiti stavovi i stručnjaka laika, koji su eksperti za pojedina pitanja ključna u funkcioniranju novih biskupija, nadbiskupija i crkvenih pokrajina koje se namjeravaju ustrojiti. Potrebno je pritom istaknuti i vrlo značajnu činjenicu kako se pritisak državnih struktura pri pronalaženju rješenja crkvenog preustroja u Hrvatskoj ipak u dobroj mjeri smanjio zahvaljujući potpisivanju Protokola između predstavnika Vlade SFRJ i Državnog tajništva Svete Stolice 25. lipnja 1966. (*Osobna ostavština Franje Šepera*, 1966.). Tim su dokumentom prvi put državne vlasti priznale isključivu ingerenciju Svete Stolice i Pape nad djelovanjem Katoličke

Kopar Diocese, also as a suffragan diocese of the Ljubljana Archdiocese. This outcome largely set the stage for the changes in Croatia.¹²

The requirements for drafting the proposal to be forwarded to the Holy See, with recommendations on how to most adequately resolve the ecclesiastical organisation on the Croatian coast of the Adriatic, were actualised in early 1965. At the regular session of the Yugoslav Conference of Bishops in Zagreb on 19 January 1965, a Committee for the demarcation between dioceses (*Zapisnici zasjedanja Biskupske konferencije*, 1960-1969) was appointed by a vote. This Committee included Križevci Bishop Gabriel Bukatko, Poreč-Pula Bishop Dragutin Nežić, Djakovo-Srijem Bishop Stjepan Bäuerlein, apostolic administrator for the Slovenian part of the Trieste-Kopar Diocese Janez Jenko, and Šibenik Bishop Josip Arnerić. This Committee was formed at the initiative of the Holy See to examine all proposals, and to forward the agreed proposal to the Pope for the final decision.

The fundamental determinants in place during the adoption of the final proposal of the spatial reorganisation of the Church, upon which the activity of the Committee was based, were the implementation of the council decisions and decrees as contained within the document *Motu Proprio* of Pope Paul VI, published as *Ecclesiae Sanctae (Acta Apostolicae Sedis*, 1966) on 6 August 1966. This document stated that this process must include the fair consultation of all interested parties, and all active ecclesiastical persons in the area where the intended changes to the spatial reorganisation would occur. It also stressed that the process required obtaining the opinions of lay-experts, who were experts in specific issues considered key in the functioning of the planned new dioceses, archdioceses and ecclesiastical provinces. It should also be noted that the pressures of the state structures towards finding a solution for the ecclesiastical organisation in Croatia were significantly decreased thanks to the Protocol between the Government of the SFR Yugoslavia and the State Secretariat of the Holy See, signed on 25 June 1966 (*Osobna ostavština Franje Šepera*, 1966). This document marked the first time the state

¹² U međuvremenu su se dogodile i promjene u drugim dijelovima tadašnje SFRJ. Tako je primjerice 25. siječnja 1968. ukinuta Apostolska administratura jugoslavenskoga dijela Bačke, uspostavljena 1923., a na njezinu području uspostavljena Subotička biskupija, čime je okončan proces osamostaljenja od Kaločke nadbiskupije (*Acta Apostolicae Sedis*, 1968.).

¹² In the meantime, changes also occurred in other parts of the then SFR Yugoslavia. For example, on 25 January 1968, the apostolic administration of Bačko was terminated, established in 1923, and in that area the Subotica Diocese was established, thereby ending the process of separation from the Kaločka Archdiocese (*Acta Apostolicae Sedis*, 1968).

Slika 1. Crkveni upravno – teritorijalni ustroj do 27. srpnja 1969.
Figure 1 Ecclesiastical territorial organisation until 27 July 1969

Crkve u tadašnjoj SFRJ te tako i Hrvatske. Time je pravno onemogućeno izravno upletanje režima u crkvenu hijerarhiju te prostornu organizaciju njezina pastoralnog djelovanja.

Osnivanje Riječke crkvene pokrajine proteklo je razmjerno jednostavnije. Isprva je taj proces bio doista demokratičan. Biskup Josip Pavlišić, tada administrator Riječke biskupije te pomoćni biskup Senjsko-modruški poslao je svojevrstni upitnik svećenstvu s prostora tadašnje Riječke te Senjsko-modruške biskupije (PELOZA, 1973.; BOGOVIĆ, 2009.). Naime u konačnici se poštivala odluka većine. Iako se manjina nije slagala s objedinjavanjem dviju biskupija u cjelovitu Riječko-senjsku nadbiskupiju te metropoliju, s

authorities recognised the exclusive jurisdiction of the Holy See and the Pope over the Catholic Church in the then SFR Yugoslavia, and with it Croatia. This legally disabled any direct intervening of the regime into the ecclesiastical hierarchy and the spatial organisation of its pastoral activities.

The establishment of the Rijeka ecclesiastical province ran smoother. From the beginning, the process was truly democratic. Bishop Josip Pavlišić, then administrator of the Rijeka Diocese and auxiliary bishop of Senj-Modruš Diocese sent out a questionnaire to the clergy in the territory of the then Rijeka and Senj-Modruš Dioceses (PELOZA, 1973; BOGOVIĆ, 2009). Ultimately, the will of the majority was respected. A minority did not agree

pravom smatrajući kako se ovakvom odlukom zanemaruje prilično veliki prostor Like. Taj prostor je tada bio vrlo slabo povezan i sa Senjom, u čijoj se biskupiji tada nalazio, ali još više je bio prometno izoliran u odnosu na Rijeku. Prijedlog većine je u bio prihvaćen, dok je boljitak za Crkvu na prostorima Like ipak učinjen tek 25. svibnja 2000. osnutkom Gospičko-senjske biskupije (*Acta Apostolicae Sedis*, 2000.). Konačan prijedlog Komisije, koji je u prihvatila i Sveta Stolica donesen je tajnim glasovanjem na zasjedanju Biskupske konferencije Jugoslavije, od 18. do 20. lipnja 1968. (*Zapisnici zasjedanja Biskupske konferencije*, 1960. – 1969.). Od dvadeset četiri prisutna (nad)biskupa njih dvadeset glasovalo je za prijedlog Komisije, tri su glasa bila suzdržana te je jedan bio protiv. Glasovima prihvaćeni prijedlog Komisije upućen je zatim na konačnu odluku Svete Stolice, koja je stigla bulom Pape Pavla VI. *Servus Servorum Dei ad Perpetuam Rei Memoriam*, donesenom 27. srpnja 1969. (*Acta Apostolicae Sedis*, 1970.). Tom je bulom u potpunosti prihvaćen prijedlog Komisije i Biskupske konferencije Jugoslavije prema kojem je osnovana Riječka metropolija sačinjena od novouspostavljene i uzdignute Riječko-senjske nadbiskupije, Krčke biskupije te Porečko-pulske biskupije.

Rješenje problema crkvene uprave na prostorima južne Hrvatske bilo je mnogo složenije i zahtjevnije. Ovdje su se sukobili mnogobrojni interesi i gledišta o ovoj problematici. S jedne strane većina dalmatinskih biskupija bila je za osnivanje metropolije sa sjedištem u Splitu, pozivajući se na drevnu povijest ovoga crkvenog sjedišta te na cilj Konkordata između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije (*Acta Apostolicae Sedis*, 1935.), na koncu povučenog zbog upletanja predstavnika Srpske pravoslavne Crkve koji su se protivili njegovu usvajanju (MATKOVIĆ, 2003.). S druge pak strane namjeru da se Zadarska nadbiskupija postavi kao središte metropolije, nakon što je po završetku Drugoga svjetskog rata ponovno bila cjelovita, mnogobrojne su crkvene osobe, ali i laici te osobito strukture državnih vlasti i javno mnijenje smatrali opcijom koja bi bila na tragu iredentističkih težnji od Italije (*Razgovori s predstavnicima državnih vlasti*, 1954.). Dakako da to mjesnoj Crkvi u Zadru nije bilo prihvatljivo. Uslijedila je poprilična polemika o tome čije je povijesno pravo jače te koje će od ta dva središta imati prednost pri uspostavi novih crkvenih pokrajina. U toj situaciji i Zadarska nadbiskupija i Splitsko-makarska biskupija nastojale su

with the unification of the two dioceses into a single Rijeka-Senj Archdiocese and Metropolis, with the rightful complaint that this decision neglected a large part of the Lika region. This area was then poorly connected with Senj, in which diocese it then belonged, but was even more isolated from Rijeka. The proposal of the majority was ultimately accepted, though improvements for the Church in the Lika region did not arrive until 25 May 2000, with the establishment of the Gospić-Senj Diocese (*Acta Apostolicae Sedis*, 2000). The Committee's final proposal, which was ultimately accepted by the Holy See, was adopted with a secret ballot during the Yugoslav Conference of Bishops, held from 18–20 July 1968 (*Zapisnici zasjedanja Biskupske konferencije*, 1960-1969). Of the 24 (arch)bishops present, 20 voted in supported of the Committee proposal, three abstained, and one voted against. The accepted proposal was then forwarded for final confirmation to the Holy See, and this confirmation was received in the bull of Pope Paul VI *Servus Servorum Dei ad Perpetuam Rei Memoriam*, issued on 27 July 1969 (*Acta Apostolicae Sedis*, 1970). This bull also fully accepted the proposal of the Committee and Yugoslav Conference of Bishops, thereby establishing the Rijeka Metropolis, consisting of the newly established and promoted Rijeka-Senj Archdiocese, the Krk Diocese and Poreč-Pula Diocese.

The resolution of the ecclesiastical administration in southern Croatia, however, was much more complex. Numerous different interests and positions on this issue were in conflict. On the one hand, the majority of the Dalmatian dioceses were in support of the establishment of a metropolis seated in Split, calling upon the ancient history of this ecclesiastical centre, and on the objective of the Concordia between the Holy See and the Kingdom of Yugoslavia (*Acta Apostolicae Sedis*, 1935), which was subsequently retracted due to the interventions of the Serbian Orthodox Church that countered its establishment (MATKOVIĆ, 2003). On the other hand, the intention to make the Zadar Archdiocese the seat of the metropolis, once it became whole again following the end of WWII, was considered by many church officials, laymen and particularly the state structures and public opinion to be an option following iredentist inclinations by Italy (*Razgovori s predstavnicima državnih vlasti*, 1954). Indeed, this was not acceptable to the local Church in Zadar. Strong debate followed as to whose historical right was stronger, and which of these two centres would have priority in the establishment of new ecclesiastical provinces. In

pridobiti većinu na svoju stranu. U međuvremenu pojavila se i intencija kako bi se sve (nad)biskupije s prostora Hrvatske uključile u jedinstvenu hrvatsku crkvenu pokrajinu sa središtem u Zagrebu, što je doista bilo nerearno i neusklađeno s načelima ustroja crkvenih pokrajina, kojima se pridavao nacionalni značaj te se smatralo kako se s egzistencijom više metropolija u Hrvatskoj potiče regionalizacija, koja prema istim stajalištima ide u korist aspirantima prema hrvatskim prostorima. Uzme li se u obzir površina Hrvatske, brojnost vjernika katolika te prometna povezanost i dostupnost u tom razdoblju, takva pokrajina bila bi doista disfunkcionalna.

Odluka je na kraju izglasana kao i u slučaju Riječke metropolije na zasjedanju Biskupske konferencije od 18. do 20. lipnja 1968. (*Zapisi zasjedanja Biskupske konferencije, 1960.–1969.*). U tajnom glasanju sudjelovala se dvadeset tri (nad)biskupa od kojih je njih petnaest glasovalo za Split kao metropolitansko središte, dok je njih osam dalo svoj glas Zadru. Upravo takav epilog je imao višestruke posljedice. Naime s obzirom na to da ni jedna strana nije dobila potrebnu dvotrećinsku većinu, konačna odluka morala se zatražiti od Svete Stolice. Sveta Stolica je imajući s jedne strane u vidu činjenicu da je donesena odluka o osnutku Riječke metropolije, a s druge strane vrednujući činjenicu razmimoilaženja unutar Biskupske konferencije morala pronaći rješenje koje će uvjetno rečeno zadovoljiti obje strane. S jedne strane priznati odluku brojčane većine (nad)biskupa da Split postane središte crkvene pokrajine, ali pri tome ne oštetiti drugu stranu. Konačna je odluka iznesena u buli Pape Pavla VI. *Servus Servorum Dei ad Perpetuam Rei Memoriam*, 27. srpnja 1969., istoj onoj kojom je ustrojena i Riječka metropolija (*Acta Apostolicae Sedis*, 1970.). Prema toj odluci Splitsko-makarska biskupija postala je nadbiskupijom te središtem Splitske metropolije u čije granice su u svojstvu sufragana uvrštene Šibenska, Hvarsko-bračko-viška, Dubrovačka i Kotorska biskupija. Time su sve navedene biskupije prestale biti pod izravnom upravom Svete Stolice. Zadarska nadbiskupija pri tome nije izgubila svoj dotadašnji status, već je njezin apostolski administrator Marijan Oblak imenovan nadbiskupom *Imediate est subiecta Sanctae Sedi*. Takvom odlukom nije u potpunosti riješeno pitanje prostorne crkvene uprave, ali Sveta Stolica ni u kojem slučaju nije naštetila mjesnoj Crkvi. Odluka je u značajnoj mjeri utjecala i na odnose među biskupima i nadbiskupima. Vidljivi su pokazatelji kako su

that situation, the Zadar Archdiocese and Split-Makarska Diocese tried to win over the majority for support. In the meantime, a proposal was made to unit all the (arch)dioceses in Croatia into a single Croatian ecclesiastical province seated at Zagreb. However, this would truly be unrealistic and unaligned with the principles of the organisation of ecclesiastical provinces, which would be given national significance. It was considered that the existence of multiple metropolises in Croatia would stimulate regionalisation, which according to the same opinions, supported those aspiring for Croatian territories. Taking the surface area of Croatia into account, the number of Catholic followers and the transport connections and accessibility at that time, such a province would truly have been dysfunctional.

The decision was finally passed, as with the Rijeka Metropolis, at the session of the Conference of Bishops from 18–20 June 1968 (*Zapisi zasjedanja Biskupske konferencije, 1960-1969*). In the secret ballot, of the 23 (arch)bishops present, 15 voted for Split as the seat of the metropolis, while 8 gave their vote to Zadar. This result brought with it multiple consequences. Namely, neither side received the necessary two-thirds majority vote, meaning the final decision had to be requested from the Holy See. The Holy See took view of the fact that a decision was made to establish the Rijeka Metropolis on the one hand, while on the other respecting the fact of disagreement within the Conference of Bishops, it was pressed to find a solution that would satisfy both sides. This would require recognising the decision of the majority of (arch)bishops to make Split the seat of the ecclesiastical province, while not offending the other side. The final decision was issued in the bull of Pope Paul VI *Servus Servorum Dei ad Perpetuam Rei Memoriam*, of 27 July 1969, the same bull that established the Rijeka Metropolis (*Acta Apostolicae Sedis*, 1970). In the decision, the Split-Makarska Diocese was made an archdiocese and the seat of the Split Metropolis, which included the suffragan dioceses of Šibenik, Hvar-Brač-Vis, Dubrovnik and Kotor. With this decision, these dioceses ceased to be under the direct administration of the Holy See. The Zadar Archdiocese did not lose its status, instead its apostolic administrator Marijan Oblak was appointed archbishop *Imediate est subiecta Sanctae Sedi*. Such a decision was not a complete solution to the spatial organisation of the ecclesiastical administration, but the Holy See did not in any case damage the local Church in this decision. The decision itself had a significant influence on the relations between the bishops and

Slika 2. Crkveni upravno – teritorijalni ustroj nakon 27. srpnja 1969.
Figure 2 Ecclesiastical territorial organisation after 27 July 1969

zbog različitih stajališta biskup, odnosno od toga trenutka splitsko-makarski nadbiskup i metropolit Frane Franić s jedne te zagrebački nadbiskup i metropolit kardinal Franjo Šeper s druge strane razišli stvarivši između sebe vrlo jaku opreku. Iako se prema dostupnim podacima kardinal Šeper nikada nije otvoreno izjasnio u javnosti niti za jedno od rješenja, Franić nije mogao prijeći preko činjenice da je Šeper prilikom glasanja na zasjedanju Biskupske konferencije svoj glas dao Zadarskoj nadbiskupiji, zajedno sa svojim pomoćnim biskupima, biskupima sufraganima, ali i banjalučkim biskupom Alfredom Pichlerom što će u presudnoj mjeri utjecaj na ishod u kojem Split nije uspio dobiti potrebnu dvotrećinsku većinu

archbishops. There are clear indications that the opposing opinions of the bishops, i.e. the new Split-Makarska Archbishop and Metropolitan Frane Franić on the one side, and Zagreb Archbishop and Metropolitan Cardinal Franjo Šeper on the other, resulted in great distance between them. In the available literature, there is no reference that Cardinal Šeper ever openly supported either of the options, however, Archbishop Franić was unable to come to terms with the fact that Šeper gave his vote to the Zadar Archdiocese, together with his auxiliary bishops, suffragan bishops and the Banja Luka Bishop Alfred Pichler, which was sufficient to sway the final outcome in which Split did not succeed in obtaining the necessary

glasova, kojom bi sve (nad)biskupije sačinile jednu jedinstvenu metropoliju sa središtem u Splitu (*Zapisnici zasjedanja Biskupske konferencije*, 1960. – 1969.; FRANIĆ, 1994.).

Ovdje treba istaknuti kako je Sveta Stolica nastojala uspostaviti crkvenu upravu s kojom bi bila zadovoljna lokalna Crkva u Hrvatskoj. Tako je nakon dugotrajnih rasprava zbog stajališta većine katoličkog episkopata u konačnici odlučeno da se uspostavi Splitska metropolija te je takvoj odluci svoju potporu dala i Sveta Stolica. Dakako, time nije u potpunosti razriješeno pitanje crkvene uprave na hrvatskoj obali Jadrana. To pitanje je aktualno i danas. Međutim ni u kojem pogledu na trenutačno stanje nije presudnu ulogu imala Sveta Stolica. Ona naime ne donosi odluke koje bi bile u suprotnosti sa stajalištem većine lokalnih biskupa i nadbiskupa. Dakle, da bi do promjena došlo nužan je prethodni dogovor lokalne Crkve, odnosno i njezinih biskupa i nadbiskupa u Hrvatskoj.

Rasprava

Položaj Zadarske nadbiskupije koja se nalazi pod izravnom upravom Svete Stolice nije izoliran slučaj. To je jasno usporedbom prostornoga ustroja Crkve u Hrvatskoj s onom u drugim državama. Ne uzimajući u obzir mnogobrojne oblike crkvene uprave koji su isključivo i uvijek pod izravnom upravom Svete Stolice¹³, širom Europe, ali i svijeta nalazi se velik broj biskupija, ali i nadbiskupija koje su također pod njezinom

¹³ To su sve teritorijalne opatije izvan Italije, apostolski egzarchati, ordinarijati za vjernike Istočnog obreda, vojni ordinarijati, personalni ordinarijati, personalne prelature, svi apostolski vikarijati osim Rundu u Namibiji osnovanog 13. ožujka 1994. koji je dio Metropolije Windhoek, sve apostolske prefekture uz izuzetak Marshalovih otoka koji su od 23. travnja 1993. dio Metropolije Agaňa na Guam, sve apostolske administrature uz izuzetak kazahstanskog Atyraua koji je dio Metropolije Astane te administrature Južne Albanije koja je dio Metropolije Tirana-Drač, i personalne apostolske administrature São João Maria Vianney u Brazilu. Uz njih to su još i neovisne misije „Sui juris“ uz izuzetke na prostorima Tihog oceana i Karipskog mora. To su misije Kajmanskog otočja koje su od 17. srpnja 2000. dio Metropolije Kingston na Jamajci, misija Turks i Caicos koja je od 22. lipnja 1999. dio Metropolije Nassau na Bahamima, misije Funafutija koja je od 26. lipnja 1992. dio Metropolije Samoa-Apia na otočnoj državi Samoa te misija Tokelau koja je također od 26. lipnja 1992. dio Metropolije Samoa-Apia.

two-thirds majority vote, by which all the (arch) dioceses would form a single metropolis seated in Split (*Zapisnici zasjedanja Biskupske konferencije*, 1960-1969; FRANIĆ, 1994).

It should be stressed that the Holy See aimed to establish an ecclesiastic administration to the satisfaction of the local Church in Croatia. After long discussions, due to the opinion of the majority of the Catholic episcopates, it was finally decided to establish the Split Metropolis, and this decision received the support of the Holy See. Indeed, this did not fully resolve the issue of the ecclesiastical administration on the Croatian Adriatic coast. This issue is still current today. However, the Holy See did not in any way have a crucial role in determining the current situation. The Holy See does not issue decisions that would be contrary to the position of the majority of the local bishops and archbishops. Therefore, in order to make new changes, an agreement has to be made in the local Church, i.e. among the bishops and archbishops in Croatia.

Discussion

The position of the Zadar Archdiocese, which is under the direct administration of the Holy See, is not an isolated case. This is evident in comparisons of the spatial organisation of the Church in Croatia with that in other countries. Not taking into account the many different forms of ecclesiastic administration that are exclusively and always under the direct administration of the Holy See¹³ throughout Europe and the world,

¹³ These include all the territorial abbies outside of Italy, apostolic exarchates, ordinaries for the Eastern Rites orders, military ordinaries, personal ordinaries, personal prelates, all apostolic vicars except Rundu in Namibia established on 13 March 1994 and is part of the Windhoek Metropolis, all apostolic prefects with the exception of the Marshall Islands, which as of 23 April 1993 are part of the Agaňa metropolis on Guam, all apostolic administrations with the exception of Atyrau in Kazakhstan which is part of the Astana Metropolis, and the Southern Albanian administration which is part of the Tirana-Drač Metropolis, and the personal apostolic administration São João Maria Vianney in Brazil. In addition to these there are the independent missions ‘Sui juris’, with exceptions in the Pacific Ocean and Caribbean Sea. These are the missions of the Cayman Islands, which since 17 July 2000 is part of the Kingston Metropolis on Jamaica, the mission Turks and Caicos which since 22 June 1999 is part of the Nassau Metropolis on the Bahamas, the Funafutia mission which since 26 June 1992 is part of the Samoa-Apia Metropolis on the island nation of Samoa and the Tokelau mission, which also since 26 June 1992 is part of the Samoa-Apia Metropolis.

izravnom upravom te još tri od ukupno četrdeset dvije teritorijalne prelature. To su od 16. rujna 1956. Teritorijalna prelatura Santo Cristo de Esquipulas u Gvatemali (*Acta Apostolicae Sedis*, 1957.), te od 28. ožujka 1979. Teritorijalne prelature norveških Tromsøa i Trondheima (*Acta Apostolicae Sedis*, 1979.). Jeruzalemski patrijarhat je također pod izravnom upravom Svete Stolice od 4. listopada 1847. kada je ponovno obnovljen. Razlog tome je što je Jeruzalem značajan grad i središte za kršćane, odnosno katolike svih obreda. Prema stanju prostorne organizacije Katoličke Crkve na svjetskoj razini, računajući i Zadarsku nadbiskupiju, ukupno su dvadeset dvije nadbiskupije (Tab. 1.) te četrdeset sedam biskupija (Tab. 2.) 2015. godine bile pod izravnom upravom Svete Stolice (*Annuario Pontificio*, 2015.). Od toga se dvadeset devet biskupija (61,7%) te dvanaest nadbiskupija (54,5%) nalazi u Europi. Taj podatak zorno upućuje na to kako je ovakav oblik crkvene uprave, ponajprije zbog povijesnih okolnosti i više-manje sličnog konteksta, razmjerno najzastupljeniji na europskom kontinentu.

there are numerous dioceses and archdioceses that are also under its direct administration, and there are still three of the total 42 territorial prelates. Those are the territorial prelate of Santo Cristo de Esquipulas in Guatemala (*Acta Apostolicae Sedis*, 1957) as of 16 September 1956, and the territorial prelates of Tromsø and Trondheim in Norway (*Acta Apostolicae Sedis*, 1979) as of 28 March 1979. The Jerusalem Patriarchy is also under the direct administration of the Holy See as of 4 October 1847, when it was reinstated. The reason for this is that Jerusalem is a significant city, and the centre for Christians and Catholics of all orders. At the global level of the spatial organisation of the Catholic Church, there are a total of 22 archdioceses, including the Zadar Archdiocese (Table 1), and 47 dioceses (Table 2) that were under the direct administration of the Holy See in 2015 (*Annuario Pontificio*, 2015). Of these, 29 dioceses (61.7%) and 12 archbishops (54.5%) are situated in Europe. This clearly shows that this form of ecclesiastical administration is most common on the European continent, primarily due to historical circumstances and similar contexts.

Tablica 1. Nadbiskupije koje su izravno pod upravom Svete Stolice (2015. godine)
Table 1 Archdioceses under the direct administration of the Holy See (in 2015)

Država <i>Country</i>	Nadbiskupija <i>Archdiocese</i>	Država <i>Country</i>	Nadbiskupija <i>Archdiocese</i>
Australija <i>Australia</i>	Canberra i Goulburn <i>Canberra and Goulburn</i>	Hrvatska <i>Croatia</i>	Zadar
	Hobart	Grčka <i>Greece</i>	Atena <i>Athens</i>
Maroko <i>Morocco</i>	Rabat	Italija <i>Italy</i>	Rodos <i>Rhodes</i>
	Tanger		Gaeta
Tunis <i>Tunisia</i>	Tunis	Lihtenštajn <i>Liechtenstein</i>	Lucca
Irak <i>Iraq</i>	Bagdad <i>Baghdad</i>		Spoletto-Norcia
Iran <i>Iran</i>	Isfahan	Luksemburg <i>Luxembourg</i>	Vaduz
Singapur <i>Singapore</i>	Singapur <i>Singapore</i>	Monako <i>Monaco</i>	Luxembourg
Argentina <i>Argentina</i>	Mercedes–Luján	Crna Gora <i>Montenegro</i>	Monaco
Kanada <i>Canada</i>	Winnipeg	Rumunjska <i>Romania</i>	Bar
Francuska <i>France</i>	Strasbourg		Alba Iulia

Izvor / Source: *Annuario Pontificio*, 2015.

Tablica 2. Biskupije koje su izravno pod upravom Svete Stolice (2015. godine)
 Table 2 Dioceses under the direct administration of the Holy See (in 2015)

Država / teritorij <i>Country / territory</i>	Biskupija <i>Diocese</i>	Država / teritorij <i>Country/ territory</i>	Biskupija <i>Diocese</i>
Tonga <i>Tonga</i>	Tonga	Island <i>Iceland</i>	Reykjavik
Alžir <i>Algeria</i>	Laghouat	Italija <i>Italy</i>	Anagni-Alatri
Kapverdski otoci <i>Cape Verde</i>	Mindelo		Civ. Castellana
	Sant. de Cabo Verde		Civitavecchia-Tarquinia
Džibuti <i>Djibouti</i>	Djibouti		Frosinone-Veroli-Ferentino
Gambija <i>Gambia</i>	Banjul		Latina-Terracina-Sezze-Priverno
Gvineja Bissau <i>Guinea Bissau</i>	Bafatá		Lungro
	Bissau		Orvieto-Todi
Mauretaniya <i>Mauritania</i>	Nouakchott		Piana degli Albanesi
Mauricijus <i>Mauritius</i>	Port-Louis		Rieti
Reunion <i>Reunion</i>	S. Denis-de-La Réunion		Sora-Cassino-Aquino-Pontecorvo
Sveti Toma i Princip <i>Sao Tome and Principe</i>	Sveti Toma i Princip <i>Sao Tome and Principe</i>		Terni-Ameli-Narni
Sejšeli <i>Seychelles</i>	Port Victoria		Tivoli
Somalija <i>Somalia</i>	Mogadishu	Viterbo	
Makao <i>Macau</i>	Macau	Moldavija <i>Moldavia</i>	Kišinjev <i>Chişinău</i>
Istočni Timor <i>East Timor</i>	Baucau	Norveška <i>Norway</i>	Oslo
	Dili	Švedska <i>Sweden</i>	Stockholm
	Maliana	Švicarska <i>Switzerland</i>	Basel
Bugarska <i>Bulgaria</i>	Nikopol		Chur
	Sofia-Plovdiv		Lausanne, Genève, Fribourg
Danska <i>Denmark</i>	Kopenhagen <i>Copenhagen</i>		Lugano
Finska <i>Finland</i>	Helsinki		Sankt Gallen
Francuska <i>France</i>	Metz		Sion
Gibraltar <i>Gibraltar</i>	Gibraltar		

Izvor / Source: *Annuario Pontificio*, 2015.

S obzirom na posebnosti povijesnoga razvitka i značenje Katoličke Crkve u društvenim sustavima, teritorijalni ustroj Crkve u Hrvatskoj najbolje je usporediti s primjerima unutar Europe. Vidljivo je kako se ovdje mogu izdvojiti četiri glavne skupine prema okolnostima u kojima su na ovim prostorima biskupije i nadbiskupije došle pod izravnu upravu Svete Stolice. U prvoj skupini su talijanske (nad)biskupije koje nisu dio Rimske crkvene pokrajine, a nalaze se u pokrajini Lazio te njoj susjednim pokrajinama Toskani, Umbriji i Kampaniji. One su većinom osnovane u antici ili ranom srednjem vijeku te su tradicijski bile pod upravom Pape i nikada nisu priključivane u neku od kasnije osnovanih crkvenih pokrajina. Na prostoru Italije jedina dva izuzetka su biskupije Italo-albaneškog obreda koje se nalaze na Siciliji (Piana degli Albanesi) i u Kalabriji (Lungro), koje su izravno pod upravom Svete Stolice zbog vrlo malog broja vjernika i djelatnog svećenstva (samo oko 30 000 vjernika u svakoj od njih). Te se biskupije prema tom obilježju nalaze u drugoj skupini zajedno s drugim biskupijama koje se nalaze u zemljama s relativno malim udjelom katolika. To su biskupije Nikopol, Sofija-Plovdiv, Kopenhagen, Helsinki, Reykjavik, Kišinjev, Oslo i Stockholm te nadbiskupije Bar, Atena i Rodos. Trećoj skupini pripadaju (nad)biskupije koje se nalaze u površinom vrlo malim državama ili teritorijalnim jedinicama. To su primjerice biskupija Gibraltar te nadbiskupije Luxembourg, Monaco i Vaduz. One, iako su po broju vjernika te prostornoj površini koju obuhvaćaju vrlo male, zbog svojih povijesnih specifičnosti nisu uključene ni u jednu od crkvenih pokrajina u njima susjednim zemljama. Četvrtu skupinu čine (nad)biskupije koje su zbog isključivo povijesnih okolnosti pod izravnom upravom Svete Stolice. Ta posljednja, četvrta, skupina (nad)biskupija svakako je najznačajnija za problematiku prostorne organizacije Katoličke Crkve na hrvatskoj obali Jadrana. Naime svih sedam biskupija te sve tri nadbiskupije imaju identičan razlog svoje izravne uprave od Svete Stolice, a on je uvjetovan povijesnim okolnostima formiranja, odnosno promjene granica. Od svih (nad)biskupija iz četvrte skupine njih čak šest je u Švicarskoj. Zbog specifičnosti povijesnog nastanka, konfederalnog statusa te etničke, odnosno jezične raznolikosti, Sveta Stolica je ustroj i prostornu organizaciju crkvene uprave u Švicarskoj uredila kroz šest biskupija i dvije teritorijalne opatije sve zajedno izravno pod svojom upravom definiravši to kroz enciklike *Commissum divintus* 17. svibnja 1835., *Etsi multa luctosa* 21. studenog 1873. te

Considering the specific historical development and significance of the Catholic Church in social systems, the territorial organisation of the Church in Croatia is most comparable to examples within Europe. Four main groups can be identified based on the circumstances in which the diocese and archdioceses in these areas can under the direct administration of the Holy See. The first group includes the Italian (arch)dioceses that are not part of the Roman ecclesiastic province, and are found in the Lazio province and the neighbouring Toscana, Umbria and Campagna provinces. These were primarily established during ancient times or in the early Middle Ages, and have traditionally been under pontifical administration and never joined any of the subsequently formed ecclesiastical provinces. The two exceptions in Italy are the dioceses of the Italo-Albanese order on Sicily (Piana degli Albanesi) and in Calabria (Lungro), which are under the direct administration of the Holy See due to the very small congregations and active clergy (only about 30,000 faithful in each). Based on that characteristic, these dioceses fall into the second group together with other dioceses in countries with a relatively low share of Catholics. These are the dioceses of Nikopol, Sofia-Plovdiv, Copenhagen, Helsinki, Reykjavik, Chisinau, Oslo and Stockholm and the archdioceses of Bar, Athens and Rhodes. The third group include the (arch) dioceses situated within very small countries or territorial units. These are, for examples, the diocese of Gibraltar and the archdioceses of Luxembourg, Monaco and Vaduz. All of these, though in terms of the small congregation size and surface area were not included into one of the ecclesiastical provinces in the neighbouring countries due to their historical specificities. The final group are the archdioceses that are under direct administration of the Holy See due exclusively to their historical circumstances. This final, fourth group of (arch) dioceses is certainly the most significant for the issue of the spatial organisation of the Catholic Church on the Croatian Adriatic coast. Namely, all seven dioceses and all three archdioceses have the same reason for their direct administration by the Holy See, based on the historical circumstances of their establishment and changing of borders. Of all the (arch)dioceses in this fourth group, six are located in Switzerland. Due to the specificity of the historical context, the confederate status and ethnic and language specificities, the Holy See created six dioceses and two territorial abbies of the territorial administration in Switzerland, all of which are direct administration, as defined through the papal encyclical *Commissum divintus* of 17

Graves ac diuturnae 23. ožujka 1875. (URL 1). One su zajedno oformile Biskupsku konferenciju Švicarske, ali bez osnivanja metropolije ili priključenja nekoj metropoliji u susjednim zemljama i do danas ostale pod izravnom upravom Svete Stolice.

Sljedeći primjer nadbiskupije pod izravnom upravom Svete Stolice zbog povijesnih okolnosti promjena granica je Alba Iulia u Rumunjskoj (*Acta Apostolicae Sedis*, 1991.). To područje crkvene uprave nalazi se u povijesnoj regiji Erdelju, koji je od 11. stoljeća do osmanskog osvajanja 1526. godine bio dio mađarskog kraljevstva. Zatim je bio poluzavisna kneževina da bi Karlovačkim mirom 1699. godine došao pod vlast Habsburga sve do kraja Prvoga svjetskog rata 1918. godine. Zbog svoje etničke raznolikosti, odnosno vrlo velikog broja vjernika koji nisu rumunjske narodnosti, ovo područje je u crkvenoj upravi bilo i ostalo pod izravnom upravom Svete Stolice. Isprva kao biskupija pod imenom Transilvanija, promijenila je ime u Alba Iulia 22. ožujka 1932. da bi 5. kolovoza 1991. bile uzdignuta u rang nadbiskupije.

Svakako najsličniji primjeri Zadarskoj nadbiskupiji jesu biskupija Metz te nadbiskupija Strasbourg u Francuskoj, u današnjim pokrajinama Lorraine i Alsace. Obje su nastale u 4. stoljeću, često mijenjajući svjetovne vladare. Njihovi prostori bili su kroz povijest pod vlašću Franačke, Svetog Rimskog Carstva Njemačkog Naroda, Francuskog Kraljevstva, zatim su nakon Francusko-pruskog rata opet postali dio Njemačke do kraja Prvoga svjetskog rata kada su mirovnim ugovorom u Versaillesu vraćeni Francuskoj, gdje ostaju do 1940. kada ih je okupirala i anektirala nacistička Njemačka. Godine 1944. godine došla su pod vlast Francuske. Zbog takvih vrlo učestalih promjena vladara i država u kojima su se nalazili biskupija Metz i nadbiskupija Strasbourg te su dijeceze usporedive sa Zadarskom nadbiskupijom, čije je središte Zadar sa svojom okolicom kroz isto povijesno razdoblje vrlo često mijenjao državno-pravni okvir, osobito u posljednjih stotinjak godina, što je u velikoj mjeri utjecalo na njihov identičan status u crkvenom upravnom smislu. Jednako kao što je Zadarska nadbiskupija, iako izravno pod upravom Svete Stolice, bila punopravan član Jugoslavenske biskupske konferencije, odnosno od 1991. godine Hrvatske biskupske konferencije, tako su i biskupija Metz i nadbiskupija Strasbourg, iako pod izravnom

May 1835, *Etsi multa luctosa* of 21 November 1873 and *Graves ac diuturnae* of 23 March 1875 (URL 1). Together they form the Swiss Conference of Bishops, but without the establishment of metropolises or joining to other metropolises in neighbouring countries, and to this day have remained under such direct administration of the Holy See.

The next example of an archdiocese under the direct administration of the Holy See due to historical circumstances of border changes is Alba Iulia in Romania (*Acta Apostolicae Sedis*, 1991). This ecclesiastical administration area is situated in the historical Erdel region, which was part of the Hungarian kingdom from the 11th century until it was conquered by the Ottomans in 1526. Then it was a semi-independent principedom, until the Treaty of Karlowitz of 1699, which brought it under Habsburg rule until the end of World War I in 1918. Due to the ethnic diversity in the region, and the very large number of faithful who are not of Romanian nationality, this area was placed under the direct administration of the Holy See and remains so to this day. Initially, it was called the Transylvania Diocese, but the name was changed to Alba Iulia on 22 March 1932, and on 5 August 1991, it was raised to the level of an archdiocese.

The most similar examples to the Zadar Archdiocese are the Metz Diocese and Strasbourg Archdiocese in France, in the present day provinces of Lorraine and Alsace. Both were established in the 4th century, with frequent changes of secular rulers. Over history, these regions were ruled by the Franks, Holy Roman Empire of the German People, French Kingdom, then after the Franco-Prussian war they again became part of Germany until the end of World War I, when the Versailles Peace Treaty returned them under France, where they remained until 1940 when they were occupied and annexed by Nazi Germany. In 1944, they were again returned to French rule. Due to such frequent changes of countries and rulers, these dioceses are comparable with the Zadar Archdiocese, whose seat Zadar and its surrounding areas very frequently changes the national and legal framework over the same time period and particularly over the past 100 years, which largely resulted in the same status pertaining to its ecclesiastic administration. Just as the Zadar Archdiocese, though under the direct administration of the Holy See, was a full member of the Yugoslav Conference of Bishops, and since 1991 a member of the Croatian Conference of Bishops, such were the Metz Diocese and Strasbourg Archdiocese, though under direct administration of

upravom Svete Stolice obje punopravne članice Francuske biskupske konferencije.

Iz svih primjera koji su u ovom radu izneseni, kako u svjetskim, tako još i više u europskim okvirima, naročito onim koji su u velikoj mjeri slični s primjerom Zadarske nadbiskupije, jasno je da je njezin trenutačni položaj u kojem je izravno pod upravom Svete Stolice prisutan i drugdje izvan granica Hrvatske i kako to nije izdvojeni slučaj, već je dosta rasprostranjen pogotovo na prostoru Europe.¹⁴

U osnovi postoji nekoliko mogućih scenarija prostorne reorganizacije Katoličke Crkve na hrvatskoj obali Jadrana. U skladu s tim postoji i više mogućih scenarija položaja Zadarske nadbiskupije u budućnosti unutar upravne organizacije Crkve. Prvi scenarij je zadržavanje *statusa quo*, tj. da Zadarska nadbiskupija i nadalje ostane u sadašnjem statusu nadbiskupije koja je pod izravnom upravom Svete Stolice što nije intencija mjesne Crkve u Zadru s obzirom na jasnu namjeru njezina uzdignuća u rang metropolije (*Zapisnici zasjedanja Biskupske konferencije*, 1960. – 1969.).

Drugi scenarij je da Zadar bude sufragan nekoj od već postojećih metropolitanskih nadbiskupija u susjedstvu. Takva struktura uprave vrlo je rasprostranjena u Francuskoj i Italiji. Primjerice od nadbiskupija u Francuskoj Sens je sufragan Dijonu, Cambrai je sufragan Lilleu, Chambéry je sufragan Lyonu, Aix te Avignon su sufragani Marseilleu, Albi kao i Auch su sufragani Toulouseu, dok je Bourges sufragan metropolitanskoj nadbiskupiji Toursa. U Italiji su ovakvi primjeri nadbiskupija Trani-Barletta-Bisceglie koja je sufragan Bariju, Sant'Angelo dei Lombardi kao sufragan Beneventu, Ferrara-Comacchio kao sufragan Bologni, Crotone-Santa Severina kao sufragan Catanzaro-Squillaceu, Lanciano-Ortona kao sufragan Chietiju, Rossano-Cariati kao sufragan Cosenzi, Camerino-San Severino Marche kao sufragan Ferma, Manfredonia-Vieste-san Giovanni Rotondo kao sufragan Foggije, Brindisi-ostuni te Otranto kao sufragani Leccea, Capua te Sorrento-Castellammare di Stabia kao sufragani Napulja, Monreale kao sufragan Palerma, Urbino-Urbania-Sant'Angelo in Vado kao sufragan Pesara, Acarenza te Matera-Irsina kao sufragani Potenze, i na koncu Amalfi-Cava de' Tirreni kao

the Holy See, were both full members of the French Conference of Bishops.

From all these examples listed here, both at the global and even more so at the European scale, particularly those that are similar to the example of the Zadar Archdioceses, it is clear that its current position, in which it is under the direct administration of the Holy See, is present elsewhere outside of Croatia and that this is not an isolated case, but is in fact present in virtually all of Europe.¹⁴

Essentially, there are several possible scenarios for the spatial reorganisation of the Catholic Church on the Croatian Adriatic coast. In line with this, there are also multiple possible scenarios for the position of the Zadar Archdiocese in the future organisation of the Church. The first scenario is the maintenance of the *status quo*, i.e. that the Zadar Archdiocese continues to keep its current status of an archdiocese under the direct administration of the Holy See, which is not the intention of the local Church in Zadar, given its intent to raise the archdiocese to the level of a metropolis (*Zapisnici zasjedanja Biskupske konferencije*, 1960-1969).

The second scenario is that Zadar becomes a suffragan to one of the existing adjacent metropolitan archdioceses. Such a structure is actually very common in France and Italy. For example, of the archdioceses in France, Sens is suffragan to Dijon, Cambrai is suffragan to Lille, Chambéry is suffragan to Lyon, Aix and Avignon are suffragans to Marseille, Albi and Auch are suffragans to Toulouse, while Bourges is suffragan to the Tours Metropolitan Archdiocese. In Italy, there are also such examples, with the archdioceses of Trani-Barletta-Bisceglie is suffragan to Bari, Sant'Angelo dei Lombardi is suffragan to Benevente, Ferrara-Comacchio is suffragan to Bologna, Crotone-Santa Severina is suffragan to Catanzaro-Squillace, Lanciano-Ortona is suffragan to Chieti, Rossano-Cariati is suffragan to Cosenza, Camerino-San Severino Marche is suffragan to Fermo, Manfredonia-Vieste-san Giovanni Rotondo is suffragan to Foggia, Brindisi-Ostuni and Otranto are suffragans to Lecce, Capua and Sorrento-Castellammare di Stabia are suffragans to Naples, Monreale is suffragan to Palermo, Urbino-Urbania-Sant'Angelo in Vado is suffragan to Pesare, Acarenza te Matera-Irsina is suffragan

¹⁴ Unatoč načelnim odredbama Svete Stolice iz 1983. da „od sada vrijedi da ne bude izuzetih biskupija“ (*Zakonik kanonskog prava*, 1996.).

¹⁴ Despite the principle provisions of the Holy See from 1983 that “As a rule, exempt dioceses are no longer to exist” (*Zakonik kanonskog prava*, 1996).

suffragan Salerna. Sve spomenute nadbiskupije su jednako kao i Zadarska nadbiskupija u prošlosti bile metropolitanske, ali su slijedom okolnosti i događaja izgubile taj status. Dakako da je takvo rješenje bilo moguće i kod Zadra, ali je razmjerno mala vjerojatnost za nju s obzirom na zbivanja koja su se odvijala nakon završetka Drugoga svjetskog rata i s obzirom na činjenicu da se takva odluka namjeravala do sada provesti, to se moglo ostvariti i puno ranije (*Zapisnici zasjedanja Biskupske konferencije*, 1960. – 1969.; FRANIĆ, 1994.; OBLAK, 2009.; KERO, 2010.). Međutim mjesna Crkva u Zadru nije pristajala na mogućnost da bude suffraganom Splitske metropolije.

Treći scenarij je osnutak Zadarske metropolije kojoj bi kao suffragani bile priključene jedna ili više susjednih biskupija, primjerice Šibenska ili Gospićko-senjska biskupija. Kao i kod drugog scenarija, i taj je teško ostvariv jer takva opcija postoji od ranije no nije dobila potporu crkvenih struktura spomenutih biskupija koje bi u tom slučaju postale suffraganima Zadra. Taj scenarij pretpostavlja i podscenarij mogućnosti osnivanja nove biskupije sa sjedištem primjerice u Ninu koji bi kao suffragan bio podređen tada novouspostavljenoj Zadarskoj metropoliji. Ta se mogućnost spominjala u crkvenom vrhu neposredno prije promjena ustroja koje su slijedile 1969. (*Zapisnici zasjedanja Biskupske konferencije*, 1960. – 1969.), ali nije uzeta u obzir za detaljniju analizu, koja je eventualno mogla dovesti do takvog oblika crkvene teritorijalne organizacije. Poteškoću je predstavljala činjenica da Nin nema stvarnih funkcija središta među susjednim dekanatima i župama te bi takvo nešto bilo teško provedivo.

Četvrti scenarij temeljen na događajima kroz povijest i okolnostima koja su pratila rješavanje prostornog ustrojstva Crkve na hrvatskoj obali Jadrana, je osnivanje Zadarske metropolije bez suffraganskih biskupija. Ova mogućnost je realna i ostvariva s obzirom na značaj Zadarske nadbiskupije kroz povijest te ne bi iziskivala promjene u položaju i prostornoj organizaciji susjednih joj biskupija. No ono što je najznačajnije je da takva rješenja u Crkvi već postoje. Takva su četiri slučaja. Jedan takav primjer je metropolitanska nadbiskupija Kottayam u Indiji siro-malabarskog obreda (*Acta Apostolicae Sedis*, 1924.). Drugi takav primjer je metropolitanska nadbiskupija Saint-Boniface u Manitobi u Kanadi (*Acta Apostolicae Sedis*, 1916.). Treća takva metropolitanska nadbiskupija je Krf-Zakynthos-Kefalonia u Grčkoj (*Acta Apostolicae*

to Potenza, and finally, Amalfi–Cava de’Tirreni is suffragan to Salerno. All these archdioceses, like the Zadar Archdiocese, were metropolises during the past, but due to the circumstances and historical events, lost this status. Of course, such a solution was also possible for Zadar, but there is a relatively low likelihood of this, given the events that followed after the end of World War II and given the fact that had such a decision been planned, it would have been made much sooner (*Zapisnici zasjedanja Biskupske konferencije*, 1960-1969; FRANIĆ, 1994; OBLAK, 2009; KERO, 2010). However, the local Church in Zadar did not accept the possibility of being suffragan to the Split Metropolis.

The third scenario is the establishment of the Zadar Metropolis, which would receive one or more of the neighbouring dioceses as suffragans, such as the Šibenik or Gospić-Senj Dioceses. As in the second scenario, this would be difficult to achieve, as this proposal was posed earlier, but did not receive the support of the ecclesiastical structures of these dioceses which become suffragans to Zadar. This scenario implies a sub-scenario for the possibility of establishing a new diocese seated at Nin, which would be suffragan to a newly established Zadar Metropolis. This possibility was mentioned by the top church officials just prior to the organisational changes implemented in 1969 (*Zapisnici zasjedanja Biskupske konferencije*, 1960-1969), but was not considered upon more detailed analysis. The fact that Nin has no true function as a centre among the neighbouring decanates and parishes presented a problem with this proposal, and would have made such a proposal difficult to implement.

The fourth scenario based on the historical events and circumstances that have followed the resolution of the spatial organisation of the Church on the Croatian Adriatic coast would be the establishment of the Zadar Metropolis without suffragan dioceses. This possibility is realistic and achievable, considering the significance of the Zadar Archdiocese over history, and would not require changes in the position and spatial organisation of the neighbouring dioceses. However, which is most significant, is that such solutions already exist in the Church. There are four such cases. One example is the Kottayam Metropolitan Archdiocese of the Siro-Malabar order in India (*Acta Apostolicae Sedis*, 1924). The second is the Saint-Boniface Metropolitan Archdiocese in Manitoba, Canada (*Acta Apostolicae Sedis*, 1916). The third is the Corfu-Zakynthos-Kefalonia Metropolitan

Slika 3. Crkveni upravno-teritorijalni ustroj metropolitanske nadbiskupije Udine
Figure 3 Ecclesiastical territorial organisation of the Udine Metropolitan Archdiocese

Sedis, 1919.). Četvrti i posljednji takav primjer, te ujedno i zbog geografske blizine te povijesti najusporediviji, je metropolitanska nadbiskupija Udine u Italiji (*Acta Apostolicae Sedis*, 1933.). Ta metropolitanska nadbiskupija nastala je 6. srpnja 1751. na prostorima tada rasformiranog Akvilejskog patrijarhata na čijim prostorima je uz Udine ustrojena i metropolitanska biskupija Gorizia. Na kraće vrijeme nakon Napoleonskih ratova od 1818. do 1847. izgubila je status te

Archdiocese in Greece (*Acta Apostolicae Sedis*, 1919). And the fourth and final example is also the nearest geographically, and the historically most comparable, the Udine Metropolitan Archdiocese in Italy (*Acta Apostolicae Sedis*, 1933). This metropolitan archdiocese was established on 6 July 1751 in the area of the then reformed Aquileia Patriarchy, in which the Udine Metropolitan Archdioceses was formed in addition to the Gorizia Metropolitan Archdiocese. For a short

svedena na rang biskupije. Nakon toga je sve do danas metropolitanska nadbiskupija, ali bez biskupija koje bi joj bile sufragani. Ovakav oblik rješenja bio bi ostvariv i u slučaju Zadarske nadbiskupije, koja bi bez obzira na to bi li imala biskupije koje bi joj bile sufraganske ili ne, mogla biti uzdignuta u rang metropolitanskog središta. Ova mogućnost do sada nije uzimana u obzir, jer se rješenje gotovo isključivo tražilo kroz dodjeljivanje biskupija sufragana Zadarskoj metropoliji. Zadar bi time s obzirom na svoj značaj, kako povijesni, još više u današnjem vremenu dobio status kakav mu pripada. To prije svega proizlazi iz činjenice njegovih funkcija koje sadržava kao crkveno središte, kroz odgojno-obrazovne, teološke, kulturne te mnogobrojne resurse, koji mu jasno daju na važnosti i značaju na poprilično velikom geografskom prostoru s obzirom na njegovu napućenost i udio katoličkih vjernika. Ne manje značajna je činjenica i društveno-političkih funkcija koje Zadar kao grad ima te time dodatno naglašava potrebu njegova stjecanja statusa metropolitanskog središta Katoličke Crkve.

Zaključak

Povijesne okolnosti u velikoj su mjeri imale značajan utjecaj na današnju prostornu organizaciju Katoličke Crkve na hrvatskoj obali Jadrana. Učestale promjene uvjetovane promjenama granica imale su presudan utjecaj na kasnije prijevode zbog rješavanja problematike organizacije crkvenih pokrajina nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Taj postupak je bio vrlo dugotrajan i složen jer su njegovi akteri imali vrlo različita stajališta u vezi s tim kakav će biti (među)odnos Splita i Zadra kao crkvenih središta. Najznačajnije promjene koje su se dogodile 1969. godine, a kojima su osnovane Riječka te Splitska metropolija s nadbiskupijama, kojima su susjedne biskupije postale sufragani, dok je Zadarska nadbiskupija i do danas dana izravno pod upravom Svete Stolice, isključivo su epilog kompromisnog rješenja pape. Nova prostorna organizacija uspostavljena 1969. isključivo je posljedica nemogućnosti dogovora mjesnih crkvi u Hrvatskoj, odnosno njezinih biskupa i svećenstva. Naime, zbog nedonošenja potrebne dvotrećinske većine pri odluci u rješavanju ovoga pitanja, Svetoj Stolici nije preostalo drugo negoli poštovati odluku brojčane većine, a da pri tome ne ošteti stranu koja je ostala u manjini. Iz tih razloga je Zadarska nadbiskupija ostala izravno pod upravom Svete Stolice i danas, te nije

period following the Napoleonic Wars from 1818 to 1847, it lost this status and was reduced to the rank of diocese. From this point forward to the present day, it has held the status of a metropolitan archdiocese, but without suffragan dioceses. Without a doubt such a solution is also feasible for the Zadar Archdiocese, which regardless of whether it would have suffragan dioceses or not, could be raised to the rank of a metropolitan centre. This possibility has not yet been taken into consideration, as the solution to date has been almost exclusively sought through the designation of dioceses that would be suffragan to the Zadar Metropolitan Archdiocese. Given its significance, both historical and current, Zadar would thus receive the status it deserves. This above all ensues from its functions as an ecclesiastical centre, through the educational, theological and cultural aspects and many resources of this centre, which clearly outline its importance over a relatively large geographical area in terms of population density and the share of the Catholic congregation. Nor is the socio-political function of Zadar as a city insignificant, thereby further emphasizing the need to raise its status to a metropolitan centre of the Catholic Church.

Conclusion

The historical circumstances have had a strong influence on the present day spatial organisation of the Catholic Church on the Croatian Adriatic coast. The frequent changes caused by changing borders had a crucial impact on later efforts to resolve the issues of organisation of ecclesiastical provinces after the end of World War II. This procedure was very long and complex, as those involved had very opposing opinions on the relations of Split and Zadar as ecclesiastic centres. Finally, the most significant changes were made in 1969, with the establishment of the Rijeka and Split Metropolises with archdioceses, with the neighbouring dioceses become suffragan dioceses, while the Zadar Archdiocese remaining under the direct administration of the Holy See to the present day, exclusively as a compromise solution by the Pope. The new spatial organisation established in 1969 was exclusively the consequent of the lack of agreement among the local Churches in Croatia, i.e. its bishops and clergy. Namely, since the necessary two-thirds majority vote could not be achieved in resolving this issue, the Holy See was left with no other option than to respect the decision

priključena Splitskoj metropoliji. Uzimajući u obzir podatke o prostornoj organizaciji Katoličke Crkve u svjetskim, ali ponajprije europskim razmjerima, vidljivo je kako takav slučaj i položaj Zadarske nadbiskupije nije izoliran, već prilično rasprostranjen pri čemu su neki od usporedivih primjera biskupija Metz te nadbiskupija Strasbourg u Francuskoj po mnogočemu iz povijesnih razloga slični i usporedivi.

Rješenje ovoga problema moguće je na četiri načina ili kroz četiri oblika. Prvi je dakako ostanak trenutačne situacije. Drugi je da Zadarska nadbiskupija, zadržavši status nadbiskupije, postane sufraganom neke od susjednih metropolitanskih nadbiskupija što je malo vjerojatno i teško izvedivo. Jednako tako je neizvjestan osnutak Zadarske metropolije s priključenjem neke od biskupija kao sufragana. Posljednja i u biti posve prikladna opcija, koja postoji, i to čak u neposrednoj geografskoj blizini, je da Zadarska nadbiskupija postane metropolitansko središte, ali bez sufraganskih biskupija, što do sada još nije razmatrano. Najbolji takav primjer je metropolitanska nadbiskupija Udine u Italiji, koja nema ni jednu sufragansku biskupiju. Time se ne bi promijenila teritorijalna organizacija Katoličke Crkve na hrvatskoj obali Jadrana. Zadarska nadbiskupija dobila bi status kakav povijesno, ali prije svega zbog svojih funkcija koje ima kako kao crkveno, jednako tako i kao društveno-političko središte na hrvatskoj obali Jadrana, zaslužuje. Time bi ona dobila status metropolitanskog središta bez izmjene granica ostalih joj susjednih biskupija, nadbiskupija i metropolija. Ovime ni jedna od zainteresiranih strana ne bi ni na koji način ništa izgubila, a teritorijalni ustroj Katoličke Crkve u Hrvatskoj umnogome bi odražavao funkcionalni sustav hrvatskih regija.

of the relative majority, while also not damaging the side left as the minority. For these reasons, the Zadar Archdiocese has remained under the direct administration of the Holy See to the present day, and was not joined to the Split Metropolis. Giving consideration to the spatial organisation of the Catholic Church around the world, and above all within Europe, it is seen that this position of the Zadar Archdiocese is not isolated, but is relatively common, as shown in some examples, such as the Metz Diocese and Strasbourg Archdiocese in France, which are similar and comparable for historical reasons.

There are four possible solutions to this issue. The first is keeping the *status quo*. The second is that the Zadar Archdiocese retain the status of an archdiocese, and becomes suffragan to one of the neighbouring metropolitan archdioceses, which is unlikely and unfeasible, as otherwise this would have already been carried out. Another unlikely option is the establishment of the Zadar Metropolis, with the joining of neighbouring dioceses as suffragan. The final and most appropriate option, which exists elsewhere, is that the Zadar Archdiocese becomes a metropolitan archdiocese, but without suffragan dioceses. The best such example is the Udine Metropolitan Archdiocese in Italy, which has no suffragan dioceses. This would not alter the territorial organisation of the Catholic Church on the Croatian Adriatic coast, the Zadar Archdiocese would obtain the status it has historically, but above all the status it deserves as an ecclesiastical centre, and socio-political centre on the Croatian Adriatic coast. With that, it would receive the status of a metropolitan centre, without changing the borders of its neighbouring dioceses, archdioceses and metropolises. With this option, no other party would be at a loss, and the territorial organisation of the Catholic Church in Croatia would largely reflect the functional system of the Croatian regions.

IZVORI I LITERATURA / SOURCES AND BIBLIOGRAPHY

- Acta Apostolicae Sedis*, 8, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1916., pp. 548.
- Acta Apostolicae Sedis*, 11, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1919., pp. 536.
- Acta Apostolicae Sedis*, 16, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1924., pp. 564.
- Acta Apostolicae Sedis*, 25, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1933., pp. 560.
- Acta Apostolicae Sedis*, 27, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1935., pp. 558.
- Acta Apostolicae Sedis*, 54, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1962., pp. 952.
- Acta Apostolicae Sedis*, 55, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1963., pp. 1163.
- Acta Apostolicae Sedis*, 58, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1966., pp. 1279.
- Acta Apostolicae Sedis*, 60, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1968., pp. 904.
- Acta Apostolicae Sedis*, 62, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1970., pp. 963.
- Acta Apostolicae Sedis*, 69, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1977., pp. 853.
- Acta Apostolicae Sedis*, 71, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1979., pp. 1718.
- Acta Apostolicae Sedis*, 80, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1988., pp. 1868.
- Acta Apostolicae Sedis*, 83, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 1991., pp. 1142.
- Acta Apostolicae Sedis*, 92, Libreria Editrice Vaticana, Vatikan, 2000., pp. 1071.
- AKMADŽA, M. (2004): *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Otokar Keršovani, Rijeka, pp. 396.
- Annuario Pontificio*, Vatican Publishing House, Vatikan, 1951., pp. 1473.
- Annuario Pontificio*, Vatican Publishing House, Vatikan, 2015., pp. 2344.
- BILGER, W., HANKY, D. (1997): *Erzbistum Berlin 1930–1996 – Daten, Fakten, Zahlen*, Pressestelle des Erzbistums Berlin, Berlin, pp. 111.
- BOGOVIĆ, M. (2009): Povijesni koraci prema osnivanju Metropolije, *Riječki teološki časopis*, 17 (2), 237-260.
- CAPPELLETTI, G. (1851): *Le chiese d'Italia dalla loro origine sino ai nostri giorni, volume ottavo, Chiese degli stati Austro-Italiani*, Stabilimento nazionale dell'editore Giuseppe Antonelli, Venecija, pp. 887.
- D'ALESSIO, G. (2001): Talijani i Hrvati u Pazinu za vrijeme uspostave Talijanske države (od Ville Giusti do Rapalla), u: *Talijanska uprava na hrvatskom prostoru i egzodus Hrvata (1918.-1943.)*, (ur. Manin, M.), Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa, Zagreb, 220-250.
- D – Dokumentacija Ideološke komisije Saveza*, Hrvatski državni arhiv, Fond Republičkog komiteta Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske, HR-HDA-1228-RKSSRNH, Zagreb, 1960. – 1969.
- Elaborati o Katoličkoj Crkvi*, Hrvatski državni arhiv, Fond Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, HR-HDA-1220-CKSKH, Zagreb, 1945. – 1970.
- FRANIĆ, F. (1994): Borba za obnovu Splitske metropolije, *Hrvatska obzorja*, 2 (4), 725-740.
- HÖHLE, M. (1990): *Die Gründung des Bistums Berlin 1930.*, Veröffentlichungen der Kommission für Zeitgeschichte Paderborn, pp. 308.
- KERO, P. (2010): *Zadarska nadbiskupija od 1918. do 1948. godine*, Stolni kaptol Sv. Stošije, Zadar, pp. 117.
- MATKOVIĆ, H. (2003): *Povijest Jugoslavije: 1918-1991-2003*, Naklada Pavičić, Zagreb, pp. 441.
- MEROI, R. (2000): *La Chiesa di Udine*, Edizioni della Laguna, Monfalcone, pp. 180.
- NEŽIĆ, D. (1988): Od apostolske administrature u Pazinu do jedinstvene biskupije u Poreču, u: *Moje uspomene*, Biskupski ordinarijat u Poreču i Istarsko književno društvo Juraj Dobrila, Poreč, Pazin, 23-52.
- OBLAK, M. (2009): Povijest Zadarske nadbiskupije od 1948. do 70-ih godina 20. stoljeća, u: *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata*, (ur. Begonja, Z., Bralić, A., Diklić, M., Faričić, J., Obad, S., Oršolić, T.), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru, Sveučilište u Zadru, Zagreb-Zadar, 80-121.

- Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji; Cerkev v Jugoslaviji 1974*, (ur. Draganović, K.), Biskupska konferencija Jugoslavije, Zagreb, 1975.
- Osimski sporazumi*, (ur. Kolenc, Č.), Lipa, Kopar 1977., pp. 515.
- Osobna ostavština Franje Šepera*, Arhiv Papinskog hrvatskog Zavoda sv. Jeronima, fascikli br. 32 i 33, IT-APHZSJ, Rim, 1966.
- PARK, C. C. (1994): *Sacred Worlds. An introduction to geography and religion*, Routledge, London, pp. 346.
- PELOZA, M. (1973): *Riječka metropolija. Prošlost i sadašnjost. Bibliografija. Karte*, Rijeka.
- Rapallski ugovor: 12. novembra 1920.: zbirka dokumenata*, (ur. Jovanović, J. M.), Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1950., pp. 69.
- RAPP, F. (1982): *Le Diocèse de Strasbourg. Histoire des diocèses de France*, Beauchesne Éditeur, Pariz, pp. 352.
- Razgovori s predstavnicima državnih vlasti*, Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, fascikl br. 5, HR-NAZ-OFŠ, Zagreb, 1954.
- SOPHER, D. E. (1967): *Geography of Religions*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, pp. 118.
- STUMP, R. W. (2008): *The Geography of Religion. Faith, Place, and Space*, Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth, pp. 442.
- ŠEPIĆ, D. (1975): Talijanski iredentizam na Jadranu. Konstante i transformacije, *Časopis za suvremenu povijest*, 7, 5-31.
- TAMARO, A. (1922): *L'esecuzione del Trattato di Rapallo*, Politica, Rim.
- URL 1: *Papal Encyclicals Online*, <http://www.papalencyclicals.net>, 28. 4. 2016.
- VOGRIN, M. (2001): *Koperska škofija po letu 1945*, *Acta Histriae*, 9 (1), 271-284.
- Zakonik kanonskog prava*, Glas koncila, Zagreb, 1996., pp. 291.
- Zapisnici zasjedanja Biskupske konferencije*, Nadbiskupski arhiv u Zagrebu, HR-NAZ-TUNFŠ, Zagreb, 1960. – 1969.

